

Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar

Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset

Editörler

Ayşegül AYDINGÜN

Ali ASKER

Aslan Yavuz ŞİR

GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR

AZINLIK HAKLARI, KİMLİK, SİYASET

Editörler

Ayşegül AYDINGÜN • Ali ASKER • Aslan Yavuz ŞİR

Haziran, 2016

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

TERAZİ YAYINCILIK

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • Faks: 0 (312) 438 50 26
E-mail: terazi yayincilik@gmail.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

ISBN: 978-605-60619-7-4

PROJE YÖNETİCİSİ

Ayşegül Aydıngün

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ

Aslan Yavuz Şir

EDİTÖRLER

Ayşegül Aydıngün - Ali Asker - Aslan Yavuz Şir

DÜZELTİ

Bilge Gökter

KAPAK FOTOĞRAFLARI

Ayşegül Aydıngün

KAPAK TASARIMI

Ali Bozkurt

KİTAP TASARIMI

Ruhi Alagöz

BİRİNCİ BASKI

Haziran 2016

BASKI

Özyurt Matbaacılık

Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA

Tel: 0 312 384 15 36 - Faks: 0 312 384 15 37

© Avrasya İncelemeleri Merkezi - 2016

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü izinsiz kopyalanamaz,
dağıtılamaz ya da çoğaltılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret Ediniz.

"T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen "Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset" Projesi kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı görüşlerini yansıtmaz ve yayın/mecra içeriği ile ilgili tek sorumluluk Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Avrasya İncelemeleri Merkezi'ne aittir."

İÇİNDEKİLER

<i>Alev KILIÇ</i>	Takdim.....	V
<i>Ayşegül AYDINGÜN</i>	Ön Söz.....	VII
<i>Ayşegül AYDINGÜN</i>	1. Gürcistan'da Din, Kimlik ve Müslüman Azınlıklar.....	1
<i>Ali ASKER</i> <i>Alter KAHRAMAN</i>	2. Gürcistan'da Devletleşme, Kimlik İnşası ve Müslüman Topluluklar.....	23
<i>Hazar Ege GÜRSOY</i> <i>Yuliya BİLETSKA</i>	3. Azınlık Haklarına Kuramsal Bir Bakış ve Bir Etnik Demokrasi Örneği Olarak Gürcistan.....	49
<i>Hazar Ege GÜRSOY</i> <i>Mehmet Oğuzhan TULUN</i>	4. Post-Sovyet Gürcistan'da Azınlık Hakları: Ulusal ve Uluslararası Mevzuat, Devlet Politikası ve Resmî Görüş.....	83
<i>Alter KAHRAMAN</i> <i>Mehmet Oğuzhan TULUN</i>	5. Post-Sovyet Gürcistan'da Azınlık Hakları: Uluslararası Örgütler ile Uluslararası ve Ulusal Sivil Toplum Kuruluşlarının Bakışı.....	123
<i>Alter KAHRAMAN</i> <i>Yury KATLIAROU</i> <i>Özge ANAÇ</i>	6. Müslüman Acaralılar: İslam, Din Değiştirme ve Dinî Haklar.....	159
<i>Hazar Ege GÜRSOY</i> <i>Yury KATLIAROU</i>	7. Post-Sovyet Acara'da Müslüman Acaralılar: Sosyo-Ekonomik Durum ve Siyasi Katılım.....	193
<i>Ali ASKER</i> <i>Özge Nur ÖĞÜTCÜ</i>	8. Borçalı Türkleri: İslam, Mezhep ve Din Temelli Sorunlar.....	219
<i>Aytaç YILMAZ</i> <i>Özge Nur ÖĞÜTCÜ</i>	9. Borçalı Türkleri: Sosyo-Ekonomik Durum, Siyasi Katılım ve Entegrasyon.....	245
<i>Serhat KESKİN</i> <i>Özge ANAÇ</i>	10. Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu.....	275

<i>Serhat KESKİN</i> <i>Mehmet Oğuzhan TULUN</i> <i>Aytaç YILMAZ</i>	11. 2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum	295
<i>Yulia BİLETSKA</i> <i>Turgut Kerem TUNCEL</i>	12. Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü ve 'Ermeni Faktörü'	319
<i>Ayşegül AYDINGÜN</i> <i>Ali ASKER</i> <i>Anıl ÜNER</i>	13. Pankisi Vadisi'nde Kistler: Selefilik, Gelenekçilik, Kimlik ve Siyaset	347
<i>Aslan Yavuz ŞİR</i> <i>Hazel ÇAĞAN ELBİR</i>	14. Türkiye'nin Gürcistan'daki Müslüman Azınlıklara İlişkin Politikası	371
<i>Ayşegül AYDINGÜN</i>	15. Etnik Bir Demokraside Müslüman Azınlık Olmak: Yeni Başlangıçlar Mümkün Mü?	405
	Editörler ve Yazarlar	423

TAKDİM

Tarihsel komşuluk ve dostluk ilişkilerine sahip Türkiye ve Gürcistan arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hemen her alanda yakın ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Günümüzde iki ülke arasındaki yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler yalnız ikili düzeyde gelişmekle kalmamış, bölgesel işbirliğine de temel oluşturabilecek örnek bir hal almıştır.

Bu coğrafi, tarihsel, ekonomik ve siyasi yakınlığın bir sonucu, halklar arasındaki yakınlıktır. Gürcistan günümüzde dikkat çekici bir Müslüman ve Türk nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde yakınlaştırmacı bir unsur olarak Gürcistan'daki Müslüman ve Türk toplulukların Gürcistan'ın demokratik, gelişen ve istikrarlı bir komşu ülke olmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Türkiye'nin yükselen bölgesel ve küresel etkinliği ışığında Müslüman ve Türk toplulukların buldukları veya Ahıska Türkleri örneğinde olduğu gibi, tarihsel olarak anavatan kabul ettikleri ülkelerdeki azınlık hakları, kimlikleri ve bu topluluklara yönelik politikaların bilimsel açıdan ve güncel veriler ışığında incelenmesi önem kazanmıştır.

Kuruluşundan bugüne Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Avrasya bölgesi ve bu bölgenin iki kilit noktası olan Kafkasya ve Balkanlar'a büyük dikkat göstermiştir. Bilhassa Güney Kafkasya ile ilgili çok sayıda araştırma ve yayın yapılmış, toplantılar düzenlenmiştir. Bu bağlamda *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* başlıklı bu kitap, AVİM yürütücülüğünde, AVİM analistleri ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Karabük Üniversitesi ve Koç Üniversitesinden araştırmacıların oluşturduğu bir araştırmacı ekibi ile ve Prof. Dr. Ayşegül Aydınğün başkanlığında **Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan** ile **Türkiye**'de gerçekleştirilen, Güney Kafkasya ülkelerinde birden fazla saha çalışması yapılmak suretiyle yürüttüğü uzun soluklu bir projenin eseridir. Projenin gerçekleşmesi Yurtdışı Türkler Başkanlığının (YTB) ana desteği ve Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı ve Başbakanlık Tanıtma Fonu ek destekleri ile mümkün olmuştur.

Konusu, kapsamı ve içeriği itibariyle bu kitap bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde çoğunlukla göz ardı edilen farklı boyutları ve konuları objektif bir bakış açısı ve özenle ele alan, belki de akademik literatürdeki en kapsamlı, çalışma özelliği taşımaktadır.

AVİM *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* başlıklı bu kitabı Güney Kafkasya ile ilgili çalışmalar yürüten akademisyenler kadar, konu ile ilgilenen tüm okurların ilgi ve beğenisine sunmaktan mutluluk duymaktadır. Bu kitabın Türkiye ile Gürcistan arasında ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesine hizmet edeceğine inanıyoruz.

E. Büyükelçi Alev KILIÇ

Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı

ÖN SÖZ

Bu kitabın yazılmasını mümkün kılan, *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* başlıklı projedir. Bu proje kapsamında Gürcistan'daki dört Müslüman topluluğun -Müslüman Acarahlılar, Borçalı Türkleri, Ahıska Türkleri ve Kistler- geçmişte maruz kaldıkları ve hâlen de devam eden ayrımcılıkları ve bunların yol açtığı sorunları azınlık hakları, kimlik ve siyaset açısından inceledik. Bu bağlamda, Gürcistan'ın üye olduğu uluslararası örgütlere olan yükümlülükleri, taraf olduğu uluslararası anlaşmaları, bunlar dolayısıyla ulusal düzeyde yapılan yasal düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin Müslüman azınlıklara ne şekilde yansıdığını da kapsamlı saha araştırmalarıyla inceledik. Saha araştırmalarımızda gerçekleştirilen mülakatlar, sadece incelediğimiz toplulukların üyeleri veya önde gelenleri ile değil, Gürcistan devletinin ilgili resmî kurumlarının yetkilileriyle, siyasetçilerle, STK uzmanlarıyla ve akademisyenlerle de gerçekleştirildi. Bu yolla Müslüman azınlıkların durumunu farklı görüş ve değerlendirmeleri dikkate alarak objektif bir şekilde analiz ettik ve azınlık haklarının korunmasını sağlayacak bazı değerlendirmeler yaptık.

Proje Süreci Hakkında Kısa Bilgi...

Proje yazım sürecini tamamlayıp projeye ilk desteği, Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığından (YTB) aldıktan sonra, 22-23 Ağustos 2015 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz ve tüm araştırmacıların katıldıkları çalıştayda, yürütülecek saha araştırmalarının planlamasını yaptık ve iş bölümünü netleştirdik. Çalıştay; Aytaç Yılmaz, Serhat Keskin ve Özge Anaç'ın benimle birlikte son derece yoğun ve özverili bir çalışma ile hazırladıkları iki çalıştay kılavuzu temel alınarak gerçekleştirildi. Birinci Kılavuz, çalıştayın ve projenin amacını, proje kapsamında incelenecek Müslüman topluluklar hakkında genel bilgileri, proje sonunda yayımlanacak kitabın taslak planını ve saha araştırmalarında yapılacak mülakatlarda yöneltilecek soruların temalarını içermekteydi. 22 Ağustos 2015 tarihinde tüm araştırmacıların dikkatine sunulan bu kılavuz, yapılan beyin fırtınası, araştırmacıların önerileri doğrultusunda son şeklini aldı ve hepimiz için saha araştırması boyunca kullanacağımız bir kılavuz oldu. İkinci Kılavuz saha araştırmasına yönelikti. Kavramsal ve kuramsal çerçeve, yöntem, nesnellik ve saha araştırmasında dikkat edilmesi gereken etik kurallar, bu kılavuzda yer alan ana konulardı. Bu kılavuz da 23 Ağustos 2015 tarihinde, çalıştayın ikinci gününde tartışıldı, değerlendirildi ve son şeklini aldı. Böylece İkinci Kılavuz da saha araştırmalarımızda hepimize yol gösterecek bir kılavuz niteliğini kazanmış oldu.

Projemiz kapsamında Azerbaycan'da, Ermenistan'da, Gürcistan'da saha araştırmaları gerçekleştirdik ve bu ülkelerde, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet yetkilileri, uzmanlar, akademisyenler, incelediğimiz toplulukların önde gelenleri ve halktan insanlarla derinlemesine mülakatlar yaptık. Ayrıca, Türkiye'de ilgili kurumların yetkilileriyle de mülakatlar gerçekleştirdik. Azerbaycan'da

gerçekleştirilen saha araştırmasında Borçalı Türklerine ilişkin Azerbaycan'ın politikası hususunda bilgi almak üzere uzmanlar ve yetkililerle mülakatlar yaptık. Öte yandan, Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türkleri ve Ahıska Türk dernek yetkilileri ile mülakatlar yaparak Gürcistan'a geri dönüş konusundaki düşüncelerini öğrendik. Mülakatlar, Azerbaycan'da Bakü ve Saatlı'da gerçekleştirildi. Ermenistan'da, Erivan'da gerçekleştirilen mülakatlarda Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşleri, hatta Samtshe-Cavahetya'ya dönüşleri konusunda Ermeni uzman ve yetkililerinin görüşlerini aldık. Türkiye'de yapılan mülakatlarda da devletin Gürcistan'daki Müslüman topluluklara ilişkin politikası ve faaliyetleri konusunda bilgi edindik.

Elbette, en kapsamlı saha araştırmasını Gürcistan'da gerçekleştirdik. Gürcistan'daki mülakatlar çok farklı yerleşim yerlerinde yapıldı. Batum ve Tiflis'in yanı sıra bu proje kapsamında incelenen Müslüman azınlıkların yaşadığı Kobuleti, Hulo, Marneuli, Gardabani, Tsitelubani, Nasakirali, Duisi gibi birçok yere gittik, mülakatlara ek olarak görüştüğümüz topluluk üyelerinin yaşam koşullarını gözleme şansına da sahip olduk.

Dolayısıyla, bu kitabın son derece kapsamlı saha araştırmalarına dayandığını vurgulamak isterim. Saha araştırmaları Eylül 2015'te başladı, son saha araştırması ise Nisan 2016'da gerçekleştirildi. Proje kapsamında Azerbaycan'da 17, Ermenistan'da 15, Gürcistan'da 98 ve Türkiye'de 10 olmak üzere 140 derinlemesine mülakat yapıldı. Ayrıca, aralarında benim de olduğum proje ekibinden 4 kişinin (Hazar Ege Gürsoy, Alter Kahraman ve Serhat Keskin), ODTÜ BAP projeleri ile Gürcistan'da Mayıs ve Haziran 2015'te gerçekleştirdiği 37 mülakatı da dikkate aldığımızda bu kitapta toplam 177 derinlemesine mülakat verisi kullanıldı. Bunların bazıları birden fazla kişinin bulunduğu görüşmeler olduğundan belirtilen sayıdan daha fazla kişinin görüşüne sahip olduğumuzu da ayrıca belirtmek isterim. Her mülakat en az bir saat sürdü, bazı mülakatlar ise beş saate kadar uzadı. Yapılan mülakatlarda ve saha araştırmasının bütününde nesnellik ve yöntem açısından bilimsel kriterlere uygunluk konusuna büyük bir titizlik gösterildi.

Ocak 2016'da başlayan kitap yazım sürecinde, araştırmacıların yazdıkları bölümler benimle birlikte üç editörün -Ali Asker ve Aslan Yavuz Şir- iş birliği içinde yürüttükleri yoğun ve kapsamlı bir edisyon sürecinden geçti. Sonuç olarak, *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* başlıklı kitap, çalıştaylar başlangıç tarihi olarak alınacak olursa iş birliği, yardımlaşma ve dayanışma içinde yürütülmüş on aylık son derece yoğun ve özverili bir çalışmanın sonucudur. Bu proje sadece bilimsel bir kitabın yayımıyla sınırlı kalmamış aynı zamanda gelecekte başka akademik çalışmalara kapı açacak köklü arkadaşlıkların kurulmasına da vesile olmuştur.

Uzun Bir Teşekkür...

Bu kitabın yazılmasını mümkün kılan *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* başlıklı projeyi gerçekleştirmek üzere çalışmaya başlamamda beni motive eden çeşitli nedenler olduğunu belirtmek isterim.

Bunlardan biri, hiç şüphesiz, post-Sovyet coğrafyaya olan ilgimdir. Doktora çalışmamı gerçekleştirdiğim yıllardan bugüne kadar, bir sosyolog olarak, birçok konu üzerine çalışmış olsam da post-Sovyet ülkelere olan merakım ve ODTÜ Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programıyla olan bağım yıllar içinde giderek güçlendi. Bölge üzerine çeşitli dersler verdim, çok sayıda projede yürütücülük yaptım veya araştırmacı olarak yer aldım ve bu alanda çok sayıda yüksek lisans tezi yönettim, hâlâ da yönetmekteyim.

Uzun yıllar Orta Asya ülkelerine yönelik yürüttüğüm çalışmalarım, son yıllarda daha ziyade Kırım (Ukrayna) ve Gürcistan üzerine yoğunlaştı. Bunda elbette öğrencilerimin önemli bir etkisi oldu. Gürcistan konusunda tez yazmakta olan yüksek lisans ve doktora öğrencilerimin olması, bir sosyolog olarak onları 'saha' ile tanıştırmamın gerekliliğine olan güçlü inancım, Gürcistan üzerine çalışmalarımı derinleştirmemin en önemli sebebi oldu. Bu bağlamda, Avrasya Çalışmaları Programı Araştırma Görevlisi ve Bölge Çalışmaları Programında doktora yapan tez öğrencim Hazar Ege Gürsoy'a çok şey borçlu olduğumu ifade etmek isterim. Kendisinin doktorasını Gürcistan üzerine yapıyor olması, onun Gürcistan'a olan ilgisi, sevgisi ve bu ülkeyi tüm boyutlarıyla öğrenme arzusu, beni bu projeyi gerçekleştirmeye motive eden en önemli nedenlerden biri oldu. Bu nedenle Ege'ye bir teşekkür borçluyum. Ona tüm içtenliğimle teşekkür etmemi gerektiren bir diğer husus da, proje yazımının başlamasından kitabın son hâlini alana kadarki süreçte, Gürcistan konusundaki tüm bilgi, tecrübe ve bağlantılarını proje ekibinin tamamıyla -doğrusu akademik dünyada genellikle karşılaştığımızın aksine- cömertçe paylaşmasıdır. Ayrıca, finansman sağlama, saha araştırmaları, kitap yazım süreci, kısacası bu projenin tüm aşamalarında, her zorlandığımda, her yorulup bunaldığımda, bana destek olması, çalışma enerjime kavuşmamı sağlaması ve her türlü gerginliği yumuşatıp göğüslemesi ve arkadaşlığı için içtenlikle teşekkür etmek isterim. Kitap basımı öncesindeki zorlu süreçte, teknik düzeltmelerin yapılmasında büyük bir titizlik, sabır ve enerjiyle çalıştığı, âdeta editörlere eş değer bir emek harcadığı için minnettarlığımı belirtmek isterim. Gürcistan'a ilişkin önemli bir birikime sahip olduğunu düşündüğüm Ege'nin önümüzdeki yıllarda Gürcistan konusunda sayılı uzmanlardan olacağına inancım tamdır.

Bu projeyi gerçekleştirmeye beni motive eden ikinci kişi de ODTÜ Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Serhat Keskin'dir. ODTÜ'de iki programda yüksek lisans yapan Serhat'ın, Avrasya Çalışmaları Programı'ndaki tezini Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşündeki son durum üzerine yapmaya karar vermesi, saha çalışmasının önemini anlamış genç bir sosyolog olması, çalışkanlığı, öğrenme aşkı, azmi ve kararlılığı beni bu projeyi gerçekleştirmek için çalışmaya iten bir diğer önemli unsurdur. Bu açıdan ona da büyük bir teşekkür borçluyum. Öte yandan, iki yüksek lisans programının derslerini bitirirken, tüm derslerimin asistanlığını yapan, kendi yüküne rağmen benim yükümü hafifletmek için çaba gösteren ve projeye daha fazla vakit ayırmamı mümkün kılan, projeye alakalı yardım taleplerimin tamamına olumlu yanıt veren, iş yükünü kaldıramadığımı hissettiğim anlarda, neşeli ve esprili kişiliği ile moral veren Serhat'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Proje fikrini, fikirlerimi paylaşmaktan ve fikir alışverişinden büyük keyif aldığım, eski öğrencilerimden, Avrasya İncelemeleri Merkezinde (AVİM) kıdemli uzman olarak çalışan ve Ermeni meselesi konusunda Türkiye'deki en iyi uzmanlardan biri olduğunu düşündüğüm Aslan Yavuz Şir'le paylaştım. Ardından bu fikri AVİM'in Onursal Başkanı, Emekli Büyükelçi Sayın Ömer Engin Lütem ve AVİM Başkanı, Emekli Büyükelçi Sayın Alev Kılıç'a aktarmaya karar verdik. Sayın Büyükelçiler projeye olumlu baktılar ve AVİM'in projenin sahipliğini üstlenebileceğini belirttiler. Bu destek için kendilerine şükran borçluyum. Böylece, Yavuz proje yürütücülüğünü üstlendi ve proje ekibini oluşturmaya başladık. Yavuz'a projenin yürütücülüğü sorumluluğunu aldığı, kurumlarla iletişimimizi kurduğu ve her türlü bürokratik yükü üstlendiği için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yavuz ile birlikte proje grubuna daha önce birlikte çalıştığım, değerli meslektaşım, arkadaşım, bölgeye ilişkin derin bilgisine büyük saygı duyduğum bir akademisyeni, Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ali Asker'i davet ettik. Böylece bu kitabı yayıma hazırlayan üç editör belirlenmiş oldu. Değerli meslektaşım Ali'ye ve Yavuz'a editör olmayı kabul ettikleri ve özverili çalışmaları nedeniyle içtenlikle teşekkür ederim. Ardından, ODTÜ'den eski ve yeni öğrencilerimle AVİM'in değerli uzmanlarından oluşan araştırmacı grubu şekillendi ve bu grup proje yazımını tamamladı. Tüm bu süreç sonunda, *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset* projesi Avrasya İncelemeleri Merkezinin (AVİM) sahipliğini yaptığı, AVİM'den Kıdemli Uzman arkadaşım Aslan Yavuz Şir'in yürütücülüğünü üstlendiği, benim başkanlığında, büyük çoğunluğu gençlerden oluşan -daha sonra on beş olacak-on dört kişilik bir araştırmacı ekibiyle başlamış oldu.

Bu noktada, doğrudan Gürcistan çalışmaları da Avrasya coğrafyası üzerine çalışan, tez yazan ve yazacak olan öğrencilerimi de zikretmem gerekmektedir. Bu projeden sonra bir kısmının çalışmalarında Gürcistan'a da yer verecek olmaları sanırım bu projenin en önemli sonuçlarından biridir. Bu bağlamda, öncelikle belirtmem gereken isim, Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı Araştırma Görevlisi Alter Kahraman'dır. Alter, Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans tezini Kırım Tatarları konusunda yapmış, bu tezle ODTÜ Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı tez ödülünü almaya hak kazanmış ve Bölge Çalışmaları Doktora Programında doktorasına devam etmektedir. Nevi şahsına münhasır araştırmacı kişiliği, tarihe ve Avrasya coğrafyasına olan merakı, onun en önemli özellikleri arasındadır. Bu özelliklerini projeye yansıtması ve projenin her aşamasında, bana ve araştırmacı arkadaşlarına verdiği destek için ona da teşekkür borçluyum. Özellikle kitabın son şeklini almasında, doktora yeterlilik sınavına hazırlanıyor olmasına rağmen, özverili katkılarından dolayı ona müteşekkirdiğimi belirtmek isterim.

Ardından, aslında iki şapkası olan -AVİM ve ODTÜ- Aytaç Yılmaz'a da teşekkür borçluyum. Projenin ilk aşamalarında AVİM ve ODTÜ grubu arasındaki koordinasyonu sağlayan, ODTÜ'de sosyoloji lisansını tamamladıktan sonra hem Sosyoloji Bölümünde hem de Avrasya Çalışmalarında yüksek lisans yapmaya başlayan Aytaç, AVİM'de yaptığı stajla birlikte projeye büyük zaman ve emek

harcadı. Özellikle çalıştay kitapçıklarının hazırlanmasındaki özverili çalışması için ona da teşekkür borçluyum. Onun da kitabın son aşamasında teknik düzenlemelere verdiği desteğin önemini samimiyetle vurgulamak isterim.

Proje ekibinin yorgun ve bitkin olduğu anlarda güler yüzüyle ortamı neşelendirip ekibe moral ve enerji veren bir diğer öğrencim de Özge Anaç'tır. Özge, ODTÜ Sosyoloji Bölümünde lisansını tamamladıktan sonra Avrasya Çalışmaları'nda yüksek lisans yapmaya başladı ve ilk döneminde bu proje ekibinin bir parçası oldu. Bölgeyle yeni tanışıyor olmasına rağmen çalışkanlığı, azmi ve yardımseverliği ile kısa sürede herkesin gönlünde taht kurdu. Projede iki Özge olması nedeniyle herkesin 'küçük Özge'si oldu ama büyük işler yaptı. Titiz bir şekilde tuttuğu saha notlarından herkes faydalandı. İlk kapsamlı araştırmasında kendi sorumluluğu dâhilinde olan olmayan her yardım talebime olumlu yanıt verdiği için ona da teşekkür borçluyum.

Araştırma grubumuzun, biri Ukrayna biri de Belarus'tan olmak üzere 'yabancı' araştırmacıları da vardı: Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden Yard. Doç. Dr. Yuliya Bilestka ve Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü doktora öğrencisi Yury Katliarou. Yuliya ve Yury, ODTÜ Avrasya Çalışmaları Programında tez öğrencilerim oldular. İkisini de tanımış olmaktan dolayı büyük bir mutluluk duyuyorum. İkisi de sadece akademik donanımları ile değil, insani özellikleri ve Türkiye sevgileri ile de tüm araştırma grubu üyelerinin vazgeçilmez arkadaşları hâline geldiler. Sovyet/post-Sovyet coğrafyasının insanları olmalarının ve akademik çalışmalarının post-Sovyet coğrafya üzerine olmasının projemize çok büyük bir katkısı oldu. Bu özellikleri bazı mülakatlarda kilit bir önem arz etti. Rusça kaynakları yakından takip ettiler ve tüm proje grubu ile paylaştılar. İkisine de katkılarından dolayı müteşekkirim.

Araştırma grubumuza en son katılan araştırmacı, kitaba Kistleri de dâhil etmeye karar verdiğimiz noktada, Anıl Üner oldu. ODTÜ Sosyoloji Bölümü dördüncü sınıf öğrencisi olan Anıl, bir dördüncü sınıf öğrencisinin yapabileceğinin çok ötesinde bir performans sergileyerek kısa sürede proje ekibi ile kaynaştı. Ciddiyeti, çalışma disiplini ve akademik ahlakı hepimizin dikkatini çekti. Güvenilir çalışma düzeni ve kişiliği ona kısa sürede birçok önemli işin sorumluluğunu vermemizi mümkün kıldı. Projenin son dönemlerinde proje asistanı olarak görev yaptı. Ayrıca, teknik düzeltme ve düzenlemeleri büyük bir sabır, dikkat ve titizlikle yaptığı için Anıl'a çok teşekkür ediyorum.

AVİM'in değerli uzmanları, Mehmet Oğuzhan Tulun, Özge Nur Ögütçü, Dr. Turgut Kerem Tuncel ve Hazel Çağan Elbir de yoğun iş yüklerine rağmen projeye dört elle sarıldılar ve özverili bir çalışma yürüttüler. Oğuzhan tüm arkadaşlarının takdirle izlediği bir görev sorumluluğu bilinciyle, belirlenmiş tarihlere uyma konusundaki hassasiyeti, çalışkanlığı, mükemmel İngilizcesi ve sahada gösterdiği performansla tüm arkadaşlarının sevgisini ve güvenini kazandı. Nazik kişiliği ile herkesin gönlünde taht kurdu. Özge, çalışkanlığı, girişkenliği, sahadaki inanılmaz performansı ile projemize önemli katkılarda bulundu, sahada yapılacak her mülakata yer alma arzusu ve enerjisi hepimizce gıptayla izlendi. Yoğun iş temposuna rağmen uzun süren çalışma günlerinin önemli bir parçası oldu, sabırla

ve özveriyle çalıştı. Kendisine içtenlikle teşekkür ediyorum. Turgut, sorgulayıcı kişiliği ve titiz çalışma tarzı ile hem çalıştayda hem saha araştırmalarında hem de kitap yazım sürecinde projeye önemli bir katkı sundu. Ermenistan'da ve Samtshe-Cavahetya bölgesinde Yuliya, Yuri ve Yavuz'la önemli mülakatlar gerçekleştirdi. Ona da samimi bir teşekkür borçluyum. Hazel de aynı şekilde özverili bir şekilde çalıştı, teknoloji kullanımı konusundaki becerilerini tüm proje grubuyla paylaştı ve saha araştırmalarına önemli bir katkı sağladı. Ona ve tüm AVİM uzmanlarına içten teşekkürlerimi sunmak isterim, onlarla tanışmak benim için zevkti.

Projemiz, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Başbakanlık Tanıtma Fonu tarafından desteklenmiştir. Dört kuruma da projemize verdikleri destek için müteşekkirim. Eğer onların desteği olmasaydı bu projeyi gerçekleştirmemiz mümkün olmayacaktı. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığından başta Sayın Başkan Doç. Dr. Kudret Bülbül olmak üzere, Başkan Yardımcısı Serdar Gündoğan, Kültürel ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanı Murat Gürbüz ve Uzman Gürkan Polat'a teşekkürü bir borç bilirim. Diyanet İşleri Başkanlığından, Dış İlişkiler Genel Müdürü Sayın Prof. Dr. Halife Keskin'e ve Avrasya Ülkeleri Daire Başkanı Sayın Kemal Hakkı Kılıç'a da projemize sağladıkları destek için şükranlarımı sunarım. TİKA'dan Sayın Başkan Dr. Serdar Çam'a da içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmamızda bize büyük destek vermiş olan Dışişleri Bakanlığına, Tiflis Büyükelçisi Sayın Levent Gümrükçü başta olmak üzere, Bakü Büyükelçisi Sayın Alper Coşkun'a, Batum Başkonsolosu Sayın Yasin Temizkan'a, Bakü Din Hizmetleri Müşaviri Sayın Prof. Dr. Kamil Güneş'e ve Tiflis Din Hizmetleri Müşaviri Sayın Prof. Dr. Nebi Gümüş'e müteşekkirim olduğumu belirtmek isterim.

Yürüttüğümüz saha araştırmalarında bizimle görüşmeyi kabul eden, görüşlerini paylaşan tüm Acaralı Müslümanlara, Borçalı Türklerine, Ahıska Türklerine ve Kistlere, STK uzmanlarına, akademisyenlere, resmî kurumların yetkililerine en samimi şükranlarımı sunarım.

Kitabın Türkçe redaksiyonu için büyük özveriyle çalışan Başkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi Bilge Gökter'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kapak tasarımı çalışması için Ali Bozkurt'a da kocaman bir teşekkür borçluyum. Ruhi Alagöz'e kitap tasarımındaki özverili çalışması için teşekkür ederim.

Araştırma kapsamında dört farklı ülkede (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye) gerçekleştirdiğimiz mülakatların verileri etik kurallar çerçevesinde büyük bir titizlikle kullanılmış, kitap boyunca yapılan alıntılarda kişi isimleri, mülakat yapılan kişilerin kimlikleri ve bazı durumlarda da görüşülen kurumların isimleri verilmemiştir. Kitapta yer alan Türkçe yapılmış mülakat alıntılarında sadece görüşmecilerin ağız özelliklerini yansıtan fiil çekimleri kolay anlaşılabilirliği için standart dilin çekim biçimine göre düzeltilmiştir. İngilizce ve Rusça yapılan mülakatlarda anlam kaymalarını engellemeye yönelik olarak titizlikle çeviri yapılmış, mülakat yapılan kişinin ifadelerine sadık kalınmıştır. Gürcüce yapılan

ve çevirmen kullanılan mülakatlarda da çevirmen kullanıldığı dipnotta belirtilmiştir.

Projenin gerektirdiği yoğun çalışma sürecinde, seyahatler, hafta içi hafta sonu demeden gecenin geç saatlerine kadar yapılan çalışmalar nedeniyle başta sevgili annem Suna Baydar ve kız kardeşim İncigül Baydar olmak üzere ihmal ettiğim tüm aile fertlerime de büyük bir teşekkür borçluyum. Sevgili eşim ve meslektaşım Prof. Dr. İsmail Aydıngün'ün desteği ve yüreklendirmesi olmasaydı projeyi tamamlayabilmem mümkün olmazdı. İsmail'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kitapta belirtilen tüm görüşler yazarlara/editörlere, eksiklikler ise editörlere aittir. Kitabın beğenileceğini umuyor, ilerde daha kapsamlı bir baskıyı gerçekleştirmeyi diliyorum.

Prof. Dr. Ayşegül Baydar Aydıngün

Ankara, 10 Haziran 2016

POST-SOVYET ACARA'DA MÜSLÜMAN ACARALILAR: SOSYO-EKONOMİK DURUM VE SİYASİ KATILIM

Hazar Ege GÜRSOY - Yury KATLIAROU

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, Acara Özerk Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı imparatorlukların hâkimiyeti altında kalmış, birçok kültürün bir arada yaşadığı özgün bir bölgedir. Etnik olarak Gürcü olan Acara nüfusu, dinî inançlar açısından çeşitlilik göstermektedir. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede hâkimiyetini kurmasından önce Ortodoks Hristiyan olan bölge nüfusu, Osmanlı hâkimiyeti süresince İslamiyet'e geçmiş ve bu süreç şiddet yoluyla değil, daha çok siyasi ve ekonomik çıkarlar (Müslümanların daha az vergi ödemesi, devlet kademelerine atanmaları vb.) doğrultusunda gerçekleşmiştir.¹ 19. yüzyıl sonunda Rus İmparatorluğu Acara'yı hâkimiyeti altına almadan önce, Acara nüfusu büyük ölçüde Müslüman'dı.

Rus İmparatorluğu bugünkü Acara topraklarını, yapılan Osmanlı-Rus savaşları sonucunda, 1878 yılında ilhak etmiştir. 1917 Ekim Devrimi'ni takiben 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan, 1921'de Sovyet rejiminin bölgedeki hâkimiyetini artırmasıyla bağımsızlığını kaybetmiştir (Aydınğün ve Asker, 2012: 129). 1918-1921 yılları arasında ise Acara, yerel halkın görüşleri göz ardı edilerek, bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın bir parçası olmuştur.² Acara, Sovyetler Birliği'nin bölgede kontrolü ele geçirmesiyle bölgenin etnik, kimlik ve dil unsurlarından ziyade, dinî yapısı

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisinin 17. yüzyılda artmasıyla beraber, sosyo-ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü İslam bölgede yayılmaya başlamıştır. Başlarda sadece soylular arasında artan İslam'a geçiş, zamanla halk arasında yayılmıştır (Baramidze, 2010a: 525). Soylularla başlayan İslam'a geçişin en önemli örneklerinden biri Prens Abaşidze'dir. Prens Abaşidze İslam'ı kabul edince Osmanlı tarafından Batum Beyi olarak atanmıştır (Pelkmans, 2002: 254). Kapsamlı bilgi için bk. İkinci Bölüm.

² 3 Aralık 1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nın 4. maddesinde yer alan halkın kendi geleceğini tayin etmesi ilkesi doğrultusunda 20 Haziran 1918'de yapılan referandum sonucunda bölge halkının büyük çoğunluğu Türkiye'nin parçası olmak istemiş, ancak çıkan sonuca Büyük Britanya Dışişleri Bakanı referandumun acele, Türkçe ve baskı ile yapıldığı bahanesiyle karşı çıkmıştır. Bu sırada Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı 1918 sonbaharında Batum'dan çekilmişlerdir (Hille, 2010: 106-107).

göz önünde bulundurularak Sovyetler Birliği'nin ilk Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. Kitabın İkinci Bölümü'nde kapsamlı bir şekilde anlatılan ve 13 Ekim 1921'de Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Kars Antlaşması'nın 6. maddesinde belirtildiği üzere, Acara'nın özerkliği, Batum bölgesinde yaşayan halkın dinî ve kültürel haklarını koruyan idari bir yapı oluşturulması şartıyla garanti altına alınmıştır.³ Yukarıda da değinildiği gibi Acara Sovyetler Birliği'nde dinî farklılık temelinde oluşturulan tek özerk bölgedir (Balci ve Motika, 2007: 336; Hoch ve Kopeček, 2011: 65). Fakat antlaşma metni içerisinde Müslüman Gürcüler ifadesi açık bir şekilde geçmemektedir. Dolayısıyla, Sovyet rejimi boyunca Acara'nın Müslümanlıktan ötürü özerklik statüsüne *de jure* değil, *de facto* olarak sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bölgenin istisnai özerklik statüsü, Sovyetler Birliği'nin izlediği din karşıtı devlet politikasına engel olmamıştır. Sovyet rejiminin Acara'da cami ve medreseleri kapatması ve ibadeti yasaklaması gibi yaptırımlar, din üzerindeki baskıyı gözler önüne sermektedir. Dinin toplumsal hayattan silinmesini amaçlayan bu politikalar Müslüman Acaralılar, aynı dili konuşması ve aynı etnik gruba mensup olmalarına rağmen, Ortodoks Hristiyan Acaralılara göre daha sert bir şekilde etkilemiştir. Nitekim bölümün ilerleyen kısımlarında da bahsedileceği gibi Hristiyan Acaralılar Sovyet döneminde Müslüman nüfusa göre toplumsal hayata daha kolay entegre olabilmişlerdir. Ancak, devlet tarafından uygulanan baskılara ve dinin kamusal hayattan tasfiye edilmesine rağmen, Sovyet döneminin sonuna kadar Acara'nın nüfusu çoğunlukla Müslüman kalmaya devam etmiştir. Öte yandan, Sovyet rejiminin Müslümanlara yönelik uyguladığı bölgesel kimlik politikasına Hristiyan nüfus da maruz kalmış, bu bağlamda Müslüman nüfusun Gürcü etnik kimliğinden soyutlanması sınırlı olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Müslüman isimlerin Gürcü isimlerle değiştirilmesi ve benzeri bir dizi Sovyet politikası, iki grubun dinî kimlik sınırlarının keskinliğini ortak etnisite ve uygulanan din karşıtı siyaset sayesinde törpülemiş ve bulanıklaştırmıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte ulus inşa sürecini deneyimleyen Gürcistan'da, diğer birçok post-Sovyet ülkede olduğu gibi etnik milliyetçilik ön plana çıkmıştır. Böylece demokratikleşme söyleminde bulunan devletler, kitabın Üçüncü Bölümü'nde anlatıldığı gibi, Smooha'nın deyişiyle 'eksikli bir demokrasi modeli' (İng. *diminished democracy*) olan etnik demokrasiler olarak tanımlanabilirler. Bu demokrasi modeli, yapısı gereği tüm vatandaşlarına ortak temel haklar sağlarken, *titüler* gruba ayrımcılık tanıyarak onun üstünlüğü için çalışır. Ulus kimliğinin oluşmasında ülkenin *titüler* etnik grubu esas alınır ve bu kimliğin korunmasına yönelik adımlar atılır. Bu bağlamda, ülkede bulunan azınlıklar devlet tarafından birer tehdit unsuru olarak algılanarak kontrol edilmek istenir. Etnik demokrasi modelinin olduğu

³ Kars Antlaşması için bk. *Карский договор*. Хронос.
http://hrono.ru/dokum/192_dok/19211013kars.php (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

ülkelerde, kabul ettikleri demokratik normlar gereği azınlıklara bireysel ve kolektif bazı haklar tanınsa da bu haklar geneli itibariyle kısıtlı olup azınlık gruplarını kontrol etmeye yönelik şekillenmektedirler (Smooha, 2005). Bağımsızlığını kazandıktan sonra ulus inşa sürecine giren Gürcistan'da da benzer bir tablo yaşanmış, 'Gürcistan Gürcülerindir' söylemiyle başa gelen Gamsahurdiya yeni kurulan ülkenin temellerinde etnik temelli bir Gürcü millî kimliğinin olacağına sinyallerini vermiştir. İleriki yıllarda da görüldüğü üzere bu türden etnik milliyetçi bir yaklaşım, ülkede hem ayrılıkçı çatışmaların oluşmasına ve artmasına, hem de azınlık gruplarının ötekileştirilmesine sebep olmuştur.

Gürcistan devletinin merkezî tutumu nedeniyle Acara'nın özerklik statüsünün siyasi sınırları daralmış ve bölgesel Acaralılık kimliği erozyona uğramıştır. Bu bağlamda, bölgenin Müslümanlıkla iç içe geçmiş kültürel dokusu, merkezin teşvik ettiği Gürcü kimliğiyle değişmeye başlamıştır. Dolayısıyla, muhafaza etmeye çalıştıkları Müslüman kimliği ile Gürcü millî kimliği arasında kalan Müslüman Acaralılar, devlet ve Gürcü Ortodoks Kilisesi önderliğinde yeniden inşa edilen Gürcü kimliğinde kendilerine biçilen rolü sorgular hâle gelmişlerdir. Bu noktada Acara'nın özgün durumu iki nedenden ötürü dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Acara'nın özerklik statüsü ve merkeze bağlılığı iken, ikincisi yeniden şekillendirilen ulus kimliğinin Müslüman Acaralıları ne kadar içerdiğiyle ilgilidir.

Gürcistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Abhazya ve Güney Osetya'da yaşanan etnik çatışmalar ülke bütünlüğü algısını tehdit etmiş ve bu durum Gürcistan'ın merkezî politikasını zayıflatmıştır (Кирчанов, 2010: 244). 2003 Gül Devrimi'ne kadar geçen süreçte Aslan Abaşidze tarafından yönetilen Acara Özerk Cumhuriyeti içe kapalı güçlü bir özerk yapıya sahip olmuştur (Микаелян, 2010: 58-59). Bu dönem, Batum'da mülakat yaptığımız bir akademisyen tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Abaşidze dönemi diktatörlük ve klan yönetimi olarak anılır olmuştur. Acara'nın özerkliği çok güçlüydü. İç savaşlar merkezî hükümeti zayıflatmıştı. Acara bu dönemde devlet içinde bir devlet hâline gelmişti.⁴

Şüphesiz, yukarıda anlatılan tüm bu gelişmelerin Acara'nın toplumsal yapısına önemli etkileri olmuştur. Ancak, güçlü yapısına rağmen hiçbir zaman "Acara'da ülke bütünlüğü tartışmaya açılmamış, tersine ülke bütünlüğü desteklenmiştir" (Aydınçün ve Asker 2012: 149). Buna rağmen Gül Devrimi sonrası oluşan siyasi kriz sonucu, Abaşidze 2004 yılında iktidarı bırakıp ülkeyi terk edince dönemin Devlet Başkanı Saakaşvili'nin kararıyla Acara Anayasası iptal edilerek Acara, merkezî yönetimin kontrolü altına alınmıştır. 2004'te kabul edilen Acara'nın özerklik statüsüne ilişkin kanununun 12. ve 13. maddeleri, Gürcistan Devlet Başkanı'na hem Acara Yüksek Meclisine hem de

⁴ Mülakat, Batum (Gürcistan), 26 Ekim 2015.

yerel hükümetin görevine son verme yetkisini vermiştir.⁵ Bu yetki, 2008'de kabul edilen yeni Acara Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda da belirtilmiştir.⁶ Acara Başkanı, Gürcistan Devlet Başkanı tarafından atanıp yerel meclis tarafından onaylanmaktadır. Başkan adayını meclisin onaylamaması durumunda devlet başkanı meclisin görevine son verme yetkisine sahiptir (Пичхадзе, 2005: 80). Acara Özerk Cumhuriyeti'nin merkezî idareye daha çok bağlanması hiç kuşkusuz Gürcistan devletinin sahip olduğu etnik demokrasi anlayışından ileri gelmektedir.

Gürcistan devletinin etnomerkezci politikalarının üzerine temellendiği Gürcü kimliğinin Acaralı Müslümanları ne kadar içerdiği konusunda, Gürcü kimliğini oluşturan etnisite ve dil unsurlarının yanı sıra Ortodoks Hristiyanlığın tartışılmaz rolünün Acaralıların Gürcü kimliğini âdeta tartışılır hâle getirdiğini belirtmek gerekir (Aydınğün ve Asker 2012: 149). Batum ve Tiflis'te gerçekleştirilen birçok mülakatta Müslüman Acaralıların toplum tarafından 'tam Gürcü' olarak algılanmadığı ifade edilmiştir. Tiflis'te dinî azınlıklar üzerine çalışan bir uzman, kendisiyle yapılan mülakatta Müslüman Acaralılar 'ötekiler' olarak adlandırmıştır.⁷ Millî kimliği oluşturma politikaları, Gürcü Ortodoks Kilisesinin merkezî rolü ile Hristiyanlığın kültürel bir miras olduğu fikri üzerine temellendirilmiş, böylece Müslüman Acaralılar bu süreçten uzaklaştırılmıştır. Sovyet tarih yazınının öne sürdüğü, İslam'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun dayatmaları sonucu Acara halkına zorla benimsetildiği yaklaşımı, Gürcü tarih yazınında da benimsenmiştir. Bu yazında, Gürcü kimliğinin temelini oluşturan Ortodoks Hristiyanlığın ilk kez Yukarı Acara'da (günümüzde Acara'da Müslüman nüfusun en yoğun olduğu bölge) 1. yüzyılda Aziz Andrew tarafından kurulduğuna inanılan kilise ile başladığı görüşü savunulmaktadır.⁸ Acara'nın Ortodoks Hristiyanlığın başladığı bölge olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İslamiyet'i bu bölgede 'zorla' kabul ettirdiği görüşü yapılan mülakatlardan anlaşıldığı üzere toplumsal anlamda yaygın bir şekilde kabul görmüştür.⁹ 1980'lerin sonundan itibaren uygulanan politikalar sonucunda, Acara Özerk Cumhuriyeti'nde daha önceden baskın olan Müslüman kültür önemli ölçüde baskıya maruz kalmıştır. Kitabın Altıncı Bölümü'nde de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi, 1991'den sonra bölgedeki Müslüman nüfusun 'özlerine dönmeleri' için yoğun

⁵ Acara Özerk Cumhuriyeti Statüsüne İlişkin Kanun için bk. Законодательный вестник Грузии, "Закон Грузии о статусе Аджарской Автономной Республики". <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30442/2/ru/pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

⁶ Acara Özerk Cumhuriyeti Anayasası için bk. The Legislative Herald of Georgia "Organic Law of Georgia on the Approval of the Constitution of the Autonomous Republic of Ajara". <https://matsne.gov.ge/en/document/view/18940> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2016).

⁷ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 2 Aralık 2015.

⁸ 2000 yılının baharında bahsi geçen kilisenin kurulduğu öne sürülen köyde Hristiyanlığın Gürcistan'daki 2000. yılı ve Gürcü devletinin 3000. yılı festivallerle kutlanmış; birçok rahip, aydın ve Gürcü vatandaşı Aziz Andrew'un ikonalarıyla bölgeye akın etmiştir. Bk. (Pelkmans, 2006: 91-92).

⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

bir şekilde din değiştirme ve misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve büyük ölçüde başarıya ulaşan bu politika sonucunda Müslümanlar çoğunluk statüsünü kaybetmişlerdir.¹⁰ Böylece, günümüzde dinî bir azınlık konumuna düşen Müslüman Acaralılar, 2002 nüfus sayımı verilerine göre Acara nüfusunun üçte birine tekabül etmektedir (115.261).¹¹ 2014 nüfus sayımı sonuçları araştırma yaptığımız dönemde henüz açıklanmadığından bölgede yapılan bazı mülakatlarda bu rakamın yıllar içinde düştüğünün tahmin edildiğinin altı çizilmiştir.¹² Sonuçların açıklanmasının ardından, Acaradaki toplam Müslüman nüfus 132.852 olarak yayımlanmıştır.¹³ Ancak bu nüfusun ne kadarının etnik Gürcülerden ne kadarının da diğer Müslümanlardan oluştuğu verisi bulunmamaktadır.

Acara Özerk Cumhuriyeti'nin tarih boyunca deneyimlediği idari yapısının niteliğine ilişkin değişikliklerle yaşanan kültürel ve toplumsal gelişmelere vurgu yapılmasının amacı, günümüzde Acaralı Müslümanların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum ile siyasi katılım ve temsil haklarına bir çerçeve oluşturmaktır. Yukarıda bahsi geçen veriler ışığında, ilk vurgulanması gereken husus, Müslüman Acaralılarının toplumsal statüsüdür. Müslüman Acaralılarının Gürcü kimliğini nasıl algıladıkları, inşa edilmekte olan Gürcü kimliğine ilişkin aidiyetleri, *titüler* grubun onları nasıl algıladığı ve toplumsal ilişkileri, Müslüman Acaralılarının toplumsal statülerine de ışık tutmaktadır. Dolayısıyla bu toplumsal statü Müslüman Acaralılarının uğradıkları ayrımcılıklarda belirleyici faktör olmaktadır. Acara bölgesinde ve göçlerle Gürcistan'ın muhtelif yerlerinde yaşamakta olan Müslüman Acaralılarının eğitim, ekonomi ve siyasi alanda yaşadıkları ayrımcılıkların yanı sıra kolektif hak taleplerinde maruz kaldıkları ayrımcılıklar, kitabın konusu olan Gürcistan'daki Müslüman azınlıkların haklarına yönelik tutumu somut bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda, bahsedilmesi gereken önemli bir husus da Müslüman Acaralılarının siyasi temsil durumlarıdır, zira Müslüman ve Gürcü kimliklerini bir arada muhafaza etme çabasında olan Müslüman Acaralılar için siyasi katılım son derece önemlidir.

1. Müslüman Acaralılarının Toplumsal Statüsü

Daha önce de belirtildiği gibi, Acara, farklı kültürlerin tarih boyunca bir arada yaşadığı bir bölge olması dolayısıyla Gürcistan'ın diğer yerlerine göre

¹⁰ Müslüman Acaralılara yönelik din değiştirme politikaları hakkında kapsamlı bilgi için bk. Altıncı Bölüm.

¹¹ Radio Free Europe/Radio Liberty "Who are Georgia's Muslims?". 29 Ağustos 2013, <http://www.rferl.org/content/georgia-muslim-population/25090162.html>. (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2016). Konuyla ilgili kapsamlı bilgi için bk. Altıncı Bölüm.

¹² Acara'da İslam, dinî haklar, devlet politikaları ve din değiştirme üzerine kapsamlı bilgi için bk. Altıncı Bölüm.

¹³ National Statistics Office of Georgia "2014 General Population Census-Population by Regions and Religion". <http://www.census.ge/en/results/census> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016).

karşılıklı hoşgörünün kök salmış olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. Batum ve civarında yapılan mülakatlarda Acara'nın bu özelliği birçok uzman, elit ve yerel halktan kişiler tarafından vurgulanmıştır. Örneğin, uluslararası bir STK temsilcisi kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta şunları ifade etmiştir:

Acara, Gürcistan'ın en dikkat çeken yerlerinden biridir. Burada sinagog, cami, Ortodoks kilisesi, Katolik kilisesi gibi birçok ibadethane ile karşılaşabilirsiniz. Burası Gürcistan'da Tiflis'ten sonra gelen en demokratik bölgelerden biriydi, ancak bu durum Sovyet rejimi ile yıkıldı.¹⁴

Kamu Denetçiliği Kurumu Batum Temsilciliğinden bir yetkili de aynı şekilde Acara bölgesindeki çok etnili yapıya vurgu yaparak günümüzde, bölgede Azerbaycanlı, Gürcü, Ermeni, Yahudi, Yunan ve Türklerin bir arada yaşadığını, kayda değer bir sıkıntının yaşanmadığını, kimsenin kimseye dinini sormadığını, ancak Müslümanların azınlık haklarına yönelik talepleri olursa sıkıntıların yaşanabildiğini belirtmiştir.¹⁵ Yukarı Acara Bölgesinde Müslüman nüfusun bir arada yaşadığı ilçeler ve köyler bulunsa da Batum şehrinde farklı grupların iç içe yaşadığı belirtilmektedir (Baramidze, 2010b). Müslüman azınlıkların hakları konusunda çalışan ve Müslüman Acaralılarının yürüttüğü bir STK yetkilisi kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta Batum merkezindeki yaşamı şu şekilde yorumlamıştır:

Batum'da yaşayanları soyadından Acaralı mı değil mi anlarsınız, ama Acaralılar Hristiyan da Müslüman da olabilirler... Kıyafetine, konuşmasına, tipine bakınca aynı gibidirler, ama derine inerseniz ayırabilirsiniz. Burada (Batum) özellikle Müslüman, Hristiyan diye mahalle ayrımı yoktur. Tabii toplu olarak yaşayanlar da var, ama bu daha çok sosyal statü ile alakalı bir mevzudur. Prestijli yerlerde zenginler yaşar. Müslüman zengin yok demek yanlış olur, ama genelde Müslümanlar daha fakirdir.¹⁶

Yapılan mülakatlarda Gürcü ve Müslüman kimliklerini bir arada muhafaza etmek isteyen Müslüman Acaralılarının karşılaştığı en büyük sıkıntının *titüler* grup, devlet ve diğer unsurlar tarafından yorumlanan Gürcü kimliğinin kendilerini yansıtmaması nedeniyle yaşandığı gözlemlenmiştir. Toplumda yaygın kabul gören, 'üç yüz senelik Müslümanlık sonrası insanların öz dinine dönüşü' anlayışı (Иванов, 2011), Gürcülük ile Ortodoks Hristiyanlık arasında bir bağ kurmakta, bu bağlamda Müslüman Acaralıları bu kimliğin dışına itmektedir. Müslüman bir Acaralı kendisiyle yaptığımız mülakatta konu ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

¹⁴ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

¹⁵ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

¹⁶ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

Neymiş Ortodoks olmayanlar Gürcü olamazmış. Bu ülkede Katolik de var Müslüman da var ... Tiflis'e gittik mesela hem Gürcü hem Müslüman nasıl olunur deyip acıyarak bakıyor karşıdaki sana...¹⁷

Benzer bir yorum Müslüman azınlıkların eğitim hakları konusunda çalışan Müslüman bir STK yetkilisi tarafından da dile getirilmiştir:

Mahımız, canımız duruyor, ama ruhumuzu istiyorlar. Benzeri var mıdır bilmiyorum. Mesela, Azeri¹⁸ Müslümanlara kimse Hristiyan olmayı teklif etmez, ama bir Gürcü'nün Ortodoks olması şart. Nasıl sizde 'Türk eşittir Müslüman' eşleşmesi varsa burada da böyle.¹⁹

Titüler grubun ve devletin Müslüman Gürcülere yaklaşımına ek olarak Türkiye'deki Acara bölgesine yönelik algının da yanlış olduğu yapılan mülakatlarda vurgulanmıştır. Örneğin Müslüman Gürcü bir öğrencinin "Türkler, Gürcüleri Hristiyan biliyor."²⁰ demesinin yanı sıra Batum'da mülakat yapılan tarihçi bir akademisyen de "Türklerin tarih yazınında Acaralıların Orta Asya'dan gelmiş ve sonradan Hristiyan olmuş bir Türk kavmi olduğuna ilişkin yanlış bir anlatı var."²¹ demiştir. Bu algı, Müslüman kimliğini muhafaza etmek için çaba sarf eden Müslüman Acaralıların mücadelesini olumsuz şekilde etkilemektedir.

Müslüman Acaralılarının toplumsal statüsünü şekillendiren bir diğer unsur ise Gürcistan toplumunca genel olarak kabul gören Müslümanlara ilişkin olumsuz algıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Sovyet tarih yazınının yanı sıra, Gürcü tarih yazınında da benimsenen "Osmanlı İmparatorluğu'nun, Acaralı Gürcüleri baskı ve zorbalıkla Müslüman yapması" yaklaşımı toplum tarafından yaygın bir şekilde benimsenmiş gözükmektedir. Bu bağlamda Müslümanlık ve Türk fobisi iç içe geçmiştir.²² Müslüman azınlıkların eğitim hakları konusunda çalışan Müslüman bir STK yetkilisi, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta konuya ilişkin şu sözleri dile getirmiştir:

Sovyet zamanı boyunca, yetmiş yıl bu topluma Türklerin insan değil, barbar oldukları fikri aşılandı ... Aslan Abaşidze hep Kars Antlaşması'nı ortaya koyarak Türklerin garantörlüğü olduğunu ve kullanma hakkının bulunduğunu söyledi. Bu nedenle halkta, Türkiye Acara'yı alabilir korkusu yerleşti.²³

¹⁷ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

¹⁸ Borçalı Türkleri kastedilmektedir.

¹⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

²⁰ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

²¹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

²² Gürcistan'da Türkiye ve Türklere yönelik var olan algının kapsamlı analizi için bk. On Dördüncü Bölüm.

²³ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

Hâlihazırda var olan ‘Türk fobisi’nin yanında son zamanlarda Türkiye’den Batum’a gelen turist ve iş adamlarının profilinin de bu imajı daha da zedelediği yapılan birçok mülakatta dile getirilmiştir. Örneğin; Batum’da mülakat yaptığımız bir Müslüman şu görüşleri belirtmiştir:

Türkiye’den gelenlerin % 80’i buraya kumar, içki ve seks turizmi için geliyor. Burada da ‘Müslüman eşittir Türk’ algısı olduğu için bu tür davranışlar bizi olumsuz etkiliyor.²⁴

Ayrıca Batum’da çalışan bir Türk iş adamı da kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta bölgeye iş kurmaya gelen bazı Türklerin yasalara uygun davranmadığını, bunun da Türklere olan olumsuz algıyı güçlendirdiğini söylemiştir.²⁵

Yukarıda bahsi geçen Müslüman Acarahlıların toplumsal statüsünü olumsuz etkileyen faktörlerin yanı sıra, Gürcü Ortodoks Kilisesinin ve devletin bölgeye yönelik izlediği politika doğrultusunda, Müslüman Acarahlıların din değiştirmeler nedeniyle nüfusu azalmış, özellikle Acara merkezinde yaşayan gençlerin Hristiyanlığa geçişiyle çok dinli aileler Acara’nın toplumsal bir gerçekliği hâline gelmiştir. Gündelik yaşamda Müslüman kimliklerini kamusal alandan uzakta yaşadıkları sürece ciddi bir sorunla karşılaşmayan Müslüman Acarahlılar, kolektif hak taleplerinde (ibadethane, cami vb. kurulması gibi) ve Müslüman kimliklerini açıkça ifade ettikleri durumlarda ayrımcılıklara maruz kalmaktadırlar.

Müslüman Acarahlılar gündelik hayatta maruz kaldıkları ayrımcılıkların özellikle eğitim kurumlarında ve ekonomik alanda gerçekleştiğinden bahsetmişlerdir. Bölgede yapılan mülakatlarda Acara’da Müslümanlara yönelik yapılan ayrımcılıkların genel itibarıyla dolaylı yollardan gerçekleştiği ve Müslüman halkın cami, ibadethane kurma taleplerinde bulduklarında bazı münferit olayların da vuku bulduğu ifade edilmiştir. Müslüman Acarahlıların, kısıtlı siyasi katılımı ve temsili nedeniyle de sıkıntılar yaşadıkları yapılan mülakatlarda vurgulanmıştır.

2. Müslüman Acarahlıların Eğitim Kurumlarında Karşılaştıkları Ayrımcılıklar

8 Nisan 2005’te çıkartılan Genel Eğitim Yasası’nın 13. maddesinin 1. fıkrasına göre okullarda zorunlu din eğitimi kaldırılmış ve eğitimcilerin ayrımcılığa yol açacak dinî söylemlerde bulunması yasaklanmıştır. Aynı yasanın 18. maddesine göre ise temel eğitim kurumlarında dinî sembollerin bulunması yasaklanmış ve din dersleri kaldırılmıştır. Aynı maddede öğrencinin dinî eğitim almak istemesi hâlinde ders saatlerinin dışında bu

²⁴ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

²⁵ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

eğitimi alabileceği ibaresi bulunmaktadır.²⁶ Yapılan yasal düzenlemelere rağmen, eğitim kurumlarında kültürlerarası hoşgörünün oldukça düşük olduğu saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen mülakatlarda söylenmiş ve ilgili STK raporlarında da belirtilmiştir. Örneğin Tiflis'te Sivil Entegrasyon ve Etnik Gruplararası İlişkiler Merkezi (İng. *Civic Integration and Inter-Ethnic Relations* - CCIIR) adlı bir STK'nın yetkilisi, öğretmenler arasında kültürlerarası hoşgörünün oldukça düşük olduğunu, özellikle Müslüman ve Yehova Şahidi gibi dinî azınlıklara mensup öğrencilere yönelik ayrımcılıklar yapıldığını belirtmiştir.²⁷ İnsan Hakları Eğitim ve İzleme Merkezi (İng. *The Human Rights Education and Monitoring Center* - EMC) adlı STK'nın yayımladığı raporda yer verilen öğretmen görüşleri de bu durumu destekler niteliktedir. Kurumun Gürcistan genelinden bir araya topladığı öğretmenler ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, öğretmenler "Gürcülük ve Hristiyanlık özdeş kavramlardır.", "Ortodoks inancını aşlamak benim bir Ortodoks Hristiyan olarak asli görevimdir.", "Sınıfımda azınlık dinlerine mensup öğrencilerim var, ama biz her derse dua ile başlıyoruz, onlar da bize katılıyorlar." gibi ifadeler kullanmışlardır.²⁸ Gürcistan genelindeki bu algının daha önce de belirtildiği üzere Gürcü tarih yazınından ve bu tarih anlatısının toplumun büyük kesimi tarafından kabul görmesinden ileri geldiği gözlemlenmiştir. Batum'da Müslüman azınlıklar hakkında çalışan bir akademisyen ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta, akademisyen, konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Bildiğiniz gibi Gürcistan Sovyet sisteminin bir parçasıydı ve Sovyet eğitim sisteminde okuduğumuz kitaplarda Türklerin ve İranlıların bizim için ne kadar kötü olduğu anlatılırdı. Bu eğitim sisteminden ötürü Batum'da Gürcüler arasında bir Türk nefreti oluştu ... Günümüzde her Gürcü okulu kendi ders kitabını seçebiliyor ... Örneğin bazı kitaplarda Büyük Petro'nun, 16. yüzyılda Osmanlı ile savaşılabilmemiz için bize silah desteği verdiği ibaresi varken başka bir kitap Büyük Petro'nun Gürcü ulusuna kötü şeyler yaptığını yazabilmektedir.²⁹

Gürcistan eğitim sistemini anlatan raporlarda da, ders kitaplarındaki farklılık belirtilmektedir. Birçok ders kitabında Ortodoks Hristiyanlık ve diğer azınlık dinlerinden bahsederken 'bizler ve onlar' ayrımına vurgu yapılmakta,³⁰ ayrıca, kimi kitaplarda toplumsal fobilerin körüklenmesi söz konusu

²⁶ United States Department of State "2014 Report on International Religious Freedom – Georgia", 14 October 2015, <http://www.refworld.org/docid/562105a3e.html> (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2016).

²⁷ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 30 Kasım 2015.

²⁸ *Religion in Public Schools: An Analysis of Educational Policy From the Perspective of Religious Freedom*, EMC, Tbilisi 2014, s. 33-40.

²⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

³⁰ Kapsamlı bilgi için bk. *Religion in Public Schools: An Analysis of Educational Policy From the Perspective of Religious Freedom*, EMC, Tbilisi 2014, s. 27-32.

olmaktadır (Baramidze, 2014: 242). Azınlık Konuları Avrupa Merkezinin (İng. *European Centre for Minority Issues - ECMI*) “Acar’a’da İslam ve Dini Değişim” adlı raporu kapsamında, raporun yazarı Liles tarafından gerçekleştirilen saha çalışmasında da benzer görüşlerle karşılaşmıştır. Liles’in Yukarı Acara’da görüştüğü Müslüman bir tarih öğretmeni, *Vakhtang Zoidze’nin* ‘Ateşli Vatanseverler’ adlı kitabından bahsetmiş ve kitabın Türklerin, Gürcüleri Çoruh nehrine kılıç zoruyla nasıl götürdüklerini, onları nasıl kendi ikonalarına basmaya zorladıklarını ve eğer basmayı reddederlerse nehri geçmeye mecbur bıraktıklarını anlattığını söylemiştir. Görüşmenin ilgi çeken kısmı bu Müslüman tarih öğretmenin sözlerine “Bu olaylar 17. yüzyılda oldu. Acaralılar zorla Müslüman yaptıkları için bu olayları üzüntüyle anıyorlar ve İslam’dan nefret ediyorlar.” diyerek devam etmesi ve bir Müslüman olarak kendisinin de bu görüşü kabullenmesidir (Liles, 2012: 14-15). Dolayısıyla, her ne kadar okullarda dinî gruplara karşı tarafsız olmak yasal olarak güvence altına alınsa da özellikle tarih derslerinde Ortodoks Hristiyanlık yanlısı görüşlerin savunulduğu ve kimi zaman öğretmenler tarafından Müslüman azınlıklara yönelik ayrımcılıkların yaşandığı ifade edilmektedir.

Müslüman öğrencilerle ve STK yetkilileri ile Batum’da yapılan görüşmelerde de eğitim ve öğretim kurumlarında öğrencilerin Ortodoks Hristiyanlığı seçmeye yönelik teşvik edildiği, derslerde Ortodoks Hristiyanlığın Gürcü kimliğinin asli unsurlarından biri olduğunun vurgulandığı belirtilmiştir. Müslüman azınlıkların haklarını savunan bir STK yetkilisi, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta kreşlerde dahi Hristiyanlık propagandasına maruz kaldıklarını söylemiştir.³¹

Müslüman öğrencilerle Batum’da yapılan mülakatlarda bir öğrenci okullarda dolaylı propaganda yapıldığını, kimsenin doğrudan Hristiyan ol demediğini, ancak Müslüman olduğunu öğrendiklerinde sanki tek Müslüman kendisi kalmış gibi davrandıklarını söylemiş; diğer bir öğrenci ise öğretmeni ile arasında yaşanan olayı şu şekilde paylaşmıştır:

Tarih dersinde dalga geçtiler. Hocamız, “Siz Kur’an’ı gerçekten Allah’ın gönderdiğine mi inanıyorsunuz?” dedi. Dayanamadım, itiraz ettim. Bunu bana söyleyen de zaten din değiştirip Hristiyan olmuş. İtiraz edince sınıf arkadaşlarım, “Sen Müslüman mısın?” diye dönüp bana baktılar. Biz Müslümanlığın ne olduğunu biliyoruz, sahip de çıkıyoruz. Bu yüzden üzerimize alınmıyoruz.³²

Müslüman öğrenciler ile gerçekleştirdiğimiz bir başka görüşmede de bir öğrenci kendisine sen “eksik Gürcü’sün” dendiğini belirtirken, bir başka öğrenci de baş örtüsüyle dalga geçildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca bir öğrenci kendisine yönelik gerçekleşen doğrudan ayrımcılığı şu sözlerle ifade etmiştir:

³¹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 26 Ekim 2015.

³² Mülakat, Batum (Gürcistan), 26 Ekim 2015.

Sınıftaki en yüksek nota sahip öğrenci bendim, notları bana yakın başka bir Müslüman kız daha vardı. Bu kız vaftiz olmayı düşünüyorum dediği için onun notlarını yükselttiler, benimkileri ise düşürdüler. Şimdi o kız sınıf birincisi.³³

Bu tür dolaylı ayrımcılıkların yanı sıra ekonomik gelir seviyesi düşük ve Müslüman Acaralılarının yoğun yaşadıkları bölgelerde kiliseye bağlı eğitim kurumlarının açılması da Müslüman Acaralılar tarafından dolaylı bir müdahale olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Aşağı Acara bölgesinde yüksek oranda gerçekleşen din değiştirme durumu, açılan eğitim kurumları vasıtasıyla Yukarı Acara'da (özellikle Keda, Şuahevi ve Hulo) artış göstermektedir. Örneğin, Müslüman bir STK yetkilisi kendisiyle gerçekleştirilen mülakatta Müslümanlığın en çok korunduğu bölge olan Hulo'da ilk olarak bir enstitü, ardından kilise tarafından dini eğitim veren bir lise, sonrasında da bir kreş açıldığına değinmiştir. Eğitim kurumlarının en önemli örneği ise Şuahevi ilçesinin Hiçauri köyünde önceden orduya ait olan bir araziye açılan Tbel Abuseridze Üniversitesidir. 2009 yılının Eylül ayında, Gürcü Ortodoks Kilisesinin yüksek din adamlarının ve Acara hükümetinin temsilcilerinin katıldığı bir törenle açılan üniversitenin idaresi Gürcü Ortodoks Kilisesine aittir.³⁴ Bahsi geçen üniversite 2012 yılında yaklaşık 500 öğrenciye sahipken bu öğrencilerin 330 kadarı Yukarı Acara bölgesindedir. Lisans ve yüksek lisans eğitimi veren üniversite Acaralı öğrencilerden harç ücreti almamaktadır.³⁵ Bu durum sadece Tbel Abuseridze Üniversitesine mahsustur, zira Gürcistan'daki tüm üniversiteler devlete ait olsun olmasın harç ücreti talep etmektedirler. Diğer devlet üniversitelerinde sık rastlanmayan yurt ve yemek imkânı da sunan üniversite, ekonomik olarak gelir seviyesi düşük Müslüman öğrencilerin ilk tercihleri arasında yer almaktadır. Batum'da gerçekleştirilen mülakatlarda bu üniversiteye giden Hulo'lu Müslüman öğrencilerin din değiştirme eğiliminde oldukları vurgulanmıştır.³⁶

3. Müslüman Acaralılarının Ekonomik Durumları ve Karşılaştıkları Ayrımcılıklar

Acara Özerk Cumhuriyeti coğrafi olarak Aşağı ve Yukarı Acara olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Acara, Batum ve çevresini kapsayan sahil şeridini içerirken Yukarı Acara, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı, tarım ve

³³ Mülakat, Batum (Gürcistan), 24 Haziran 2015 (Bu mülakat ODTÜ BAP projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir).

³⁴ 2009 yılında kurulurken üniversiteye devlet tarafından 1,9 milyon dolar finansman sağlanmıştır (Liles, 2012: 8).

³⁵ Üniversitenin sahip olduğu lisans bölümleri Gürcü filolojisi, Gürcü tarihi, sanat, pedagoji, gazetecilik, kamu yönetimi, işletme ve tıp; yüksek lisans bölümleri Gürcü tarihi, dil bilimi, Gürcü edebiyatı, gazetecilik, eğitim bilimleri ve arkeolojidir (Liles, 2012: 12).

³⁶ Mülakat, Batum (Gürcistan), 26 Ekim 2015.

hayvancılıkla uğraştığı dağlık bölgeyi içermektedir. Aşağı Acara'da Müslüman nüfus azınlıkta olmakla beraber, halk yüksek oranda geçimini maaşlı işlerle sağlamaktadır (Baramidze, 2010b: 14). Batum, Türkiye sınır komşuluğu nedeniyle transit bölge olma özelliği gösterirken, Türk iş adamlarının bölgeye yatırımının son yıllarda arttığı gözlemlenmekte ve Türkiye etkisi ekonomik alanda kendini göstermektedir.³⁷ Nitekim Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkisi sadece Türk iş adamlarının bölgedeki tekstil, ulaşım, turizm ve inşaat sektörlerinde gerçekleştirdiği yatırımlarla sınırlı değildir. Birçok Müslüman Acaralı için Türkiye, Karadeniz Bölgesi'nde çay ve fındık toplayıcılığı yaptıkları mevsimlik işçilikle özdeşdir. Batum'da Müslüman Gürcü öğrencilerle gerçekleştirdiğimiz görüşmede, öğrencilere Türkiye hakkındaki izlenimleri sorulduğunda hep bir ağızdan 'çay' cevabını vermişlerdir.³⁸

Batum merkezde, Müslüman Acaralıların azınlık konumunda yaşamasının bir nedeni yoğun din değiştirmeler iken, diğer bir nedeni ise Sovyet rejimi döneminde gerçekleşen göç politikalarıdır. Zira Batum'da gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda da belirtildiği üzere Müslüman nüfus genellikle dağlık bölgelerde yaşamaya devam ederken, kıyı şeridinde Hristiyan nüfus yerleştirilmiştir. Müslüman azınlıkların hakları konusunda çalışan Müslüman bir STK yetkilisi konuyla ilgili şu görüşleri belirtmiştir:

Sovyet zamanında gittiğin şehre kaydolan gerekirdi. Mesela Müslüman Acaralılar ve genel olarak Müslümanlar iyi yerlere yerleştirilmemişti. Devlet o zaman planlı bir biçimde göç ettirdi insanları ... Mesela Sovyet zamanı Tiflis'te Acaralı bir Müslüman okuyamazdı.³⁹

Batum'da gerçekleştirilen mülakatlarda, Acara'da işsizlik oranının yüksek olduğu, Müslüman azınlığın devlet kurumlarında iş bulmakta sıkıntı yaşadıkları için genellikle özel sektöre yoğunlaştığı belirtilmiş; ayrıca Müslüman Acaralılar devlet sektöründe kadro bulabilseler bile, yüksek makamlara atanmadıkları vurgulanmıştır. Bir anlamda ister devlet kadrolarında çalışsın, ister özel sektörde iş bulsun, Müslüman kesimin genellikle orta ve alt sınıfa mensup olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun yukarıda da belirtildiği gibi, Sovyet döneminden beri süregelen bir durum olduğu söylenebilir. Nitekim, Pelkmans'ın da belirttiği gibi, Sovyet dönemi boyunca Gürcistan'daki toplumsal entegrasyon, orta sınıf ve yüksek siyasi elitler arasında güçlenmişken 'güçsüz' konuma düşen Müslümanlar bu süreçten tecrit edilmişlerdir. Bu dönemde İslam, *kolhoz*ların, güçsüzlerin ve düşük eğitilmiş kesimin dini olurken Müslüman Acaralılar, Acara'nın ekonomik, siyasi ve entelektüel alanlarından soyutlanmışlardır (Pelkmans, 2006: 269). Batum'da gerçekleştirdiğimiz mülakatlar da Pelkmans'ın bu

³⁷ 2010 yılı itibarıyla Acara bölgesinde yaklaşık iki yüzü aşkın Türk girişimci bulunmaktadır.

³⁸ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

³⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

görüşlerini pekiştirir niteliktedir. Örneğin, Batum'da yaşayan bir Azerbaycanlı⁴⁰ konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

Acara'da 1500 Azeri yaşıyor.⁴¹ Buraya 200-250 yıl önce Karabağ'dan gelip yerleştiler. İpek üreticiliği ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlıyorlardı. Köhne binalarda yaşamalarına rağmen zamanında Azerilerin sosyo-ekonomik durumu Acara'da iyiydi. Kendi gemileriyle Ukrayna'ya, Rusya'ya ve Türkiye'ye mal gönderiyorlardı. Sovyet rejimi gelince bu ailelerin mallarına el koydu. Kimisi toprakta çalışmak zorunda kaldı ve durumları kötüleşti. Sovyet döneminde fabrikalar vardı, devlet hak verirdi. Önce kendileri sonra Rus'u, Ermeni'si pay alırdı. Sovyet'ler dağılınca Azeriler ne kalacak yer ne de çalışacak iş bulabildi. Özel sektör olsun, devlet kurumları olsun iş yoktu. Üniversiteye girerler, okurlar ama işe alınmazlardı çünkü hem kadro olmazdı hem de soyadları nedeniyle iş bulamazlardı. Kadro açılırsa ilk Gürcüler işe alınır, sonra kalırsa Azerilere yer verilir.⁴²

Batum'da gerçekleştirilen mülakatlarda Müslüman Acaralıların devlet kurumlarında yüksek makamlara gelememelerinin iki önemli nedeni bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlardan ilki düşük eğitim seviyesi ve Müslüman nüfusun devlet diline hâkimiyette sorunlar yaşaması, ikincisi ise Müslümanlara yönelik ayrımcı tutumdur. Batum'da görüşme yaptığımız bir akademisyen eğitim faktörü ile ilgili olarak şu görüşleri paylaşmıştır:

Müslüman Acaralılar devlette ve hükümette iş bulamıyorlar, ancak kesin olarak söyleyebilirim ki esas sorun eğitim ile alakalı. Bu gençler genelde gidip Türkiye'de din eğitim alıyorlar. Başka bir eğitimleri yok, perspektifleri yok. Fakir bölgelerden çocukları toplayıp götürüyorlar. Bu çocuklar geri geldiklerinde yüksek dil becerisinden mahrum oluyorlar. Hulo'da gençlerin yurt dışına gitmesini engellemek için devlet bir üniversite açtı. Yine de devlet makamlarında iş bulmaları zor (eğitimli olsalar bile), o nedenle genelde kendi işlerini veya kurumlarını kuruyorlar.⁴³

Kendisiyle görüşme yaptığımız Müslüman bir STK yetkilisi ise Müslüman Acaralıların devlet kurumlarında iş bulsalar bile yükselmediklerini ve açıkça Müslüman kimliğini göstermekten çekindiklerini belirtmiş, konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

⁴⁰ Kitabımızda Borçalı Türkü terimi kullanılmasına rağmen mülakat yapılan kişinin burada Azerbaycanlı olarak tanımlanmasının nedeni, kendisinin Kvemo Kartli bölgesinden değil, Sovyet rejiminden önce Karabağ bölgesinden göç eden Azerbaycanlılardan olmasıdır.

⁴¹ Mülakatı gerçekleştirdiğimiz kişi Azeri terimini kullandığı için onun kullanımına sadık kalınmıştır.

⁴² Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

⁴³ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

Dün arkadaşımın çocuğunun düğününe katıldım. Bu arkadaşım camiye gelir, iyi kötü dinî vecibelerini de yerine getirir. Ailesinden din değiştirmiş kimse de yoktur. Gürcistan'da gelenektir; düğün başladığında herkes Patrik için dua eder, ilk kadeh ona kaldırılır. Bu olay *tamadaya*⁴⁴ bağlıdır. Arkadaşım çıktı ve ilk kadehi Patrik II. İliya şerefine kaldırdı. Niye? Çalıştığı yerden atılmamak için. Düğünde devlet kurumunda beraber çalıştığı iş arkadaşları ve amirleri vardı ... Buraya Türkiye gibi bakmayın. Burada Müslümanlar da devlette çalışır, ama makam mevki sahibi olamazlar. Haç takmazlarsa yükselemezler. Ne kadar zeki ya da çalışkan olduklarının önemi yoktur. Örneğin Batum'da emniyet amirlerinin hepsi Tiflis'tendir.⁴⁵

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Müslüman Acaralıların, Müslüman kimliklerinden ötürü kaygı duyduğu ve devlet tarafından ayrımcılığa uğrayacaklarına dair korkularının bulunduğu gözlemlenmiştir. Aynı görüşmede Müslüman STK yetkilisinin Müslüman Acaralıların başka ayrımcılıklara maruz kalıp kalmadıkları sorusuna verdiği yanıt bu noktada önem teşkil etmektedir. Zira kendisi konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Müslüman Acaralılara yönelik birçok ayrımcılık vakası var ancak belgeleyemiyoruz. Ayrımcılığa maruz kalmış bireylerden yazılı dilekçe istediğimizde, iş bulamamaktan ve ailelerine zarar gelmesinden korktukları için bu talebimizi reddediyorlar. Örneğin, 2008 savaşında ölenlerin çoğu Acaralı Müslümanlardı, ama Hristiyan gibi defnedildiler. Resmî erkân defin töreninden ayrıldıktan sonra namazları kılındı, çünkü aileler sosyal haklardan yararlanamamaktan, çocukları için yetim maaşını alamamaktan korktu. Bu durum din değiştirmede de etkili. Köydeki adam çiftçi, o korkmaz ama memursan mecbur korkuyorsun.⁴⁶

Batum ve civarındaki ekonomik göstergeler yukarıda bahsettiğimiz şekildeken Yukarı Acara'da ise (özellikle Keda, Şuahevi, Hulo) Müslüman Acaralılarının ekonomik durumlarına yönelik gelişmeler farklılık göstermektedir. Yukarı Acara'daki Müslüman Acaralılar ekonomik zorluklar yaşayan alt gelir sınıfındandır. Bu bölgede yaşayan Müslüman Acaralılarının temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır, zira bölgede sanayi gelişmemiş aksine Sovyet rejimi sonrasında gerilemiştir. Örneğin, Sovyet rejimi döneminde Şuahevi'de aktif olan tekstil ve meyve suyu fabrikaları günümüzde çalışmamaktadır (Liles, 2012: 10). Yukarı Acara'da orta sınıfa mensup halk genellikle devlet kurumlarında öğretmen, doktor, belediye çalışanı ve memur olarak çalışmakta olup orta sınıfa mensup bu grubun arasında din

⁴⁴ *Tamada* yemek sofrasının yöneticisidir. Yemek masasında başköşeye oturur ve zaman zaman masadakilere söz verir, kimlerin konuşma yapacağını belirler. Geleneksel bir masada, kimse *tamadadan* izin almadan konuşamaz ve masadan ayrılmaz. Bu Gürcü geleneği, Sovyet coğrafyasına da yayılmış bir gelenektir.

⁴⁵ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

⁴⁶ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

değiştirmelerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Pelkmans, 2002; Liles, 2012).

Yukarı Acara'da yaşayan Müslüman Acaralılar her ne kadar tarım ve hayvancılıkla uğraşsalar da bölgenin dağlık yapısı tarıma elverişli değildir.⁴⁷ Günümüzde bu coğrafyanın ancak % 10-11'lik kısmında tarım yapılabilmektedir. Ekilebilir alanın gün geçtikçe daralmasının en büyük nedeni, bölgede yaşanan heyelanlar (Gracheva, 2011: 4) ile tarım arazilerinin ve yaşam alanlarının kısıtlı olmasının aksine bölgedeki nüfusun Gürcistan geneline göre aşırı artış göstermesidir.⁴⁸ Bölgenin dağlık yapısı ve yüksek heyelan riski makineli tarıma izin vermemekte, bu da bölge nüfusunun ekonomik koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Hulo'da yerel halktan Müslüman bir Acaralı ile gerçekleştirdiğimiz görüşmede şu görüşleri belirtmiştir:

Hulo'da toprak sıkıntısı var. Sanayi yok, iş yok, geçinmek zor. İnsanlar bu nedenle Türkiye'ye çay ve fındık toplamaya, yazın Batum'a çalışmaya gidiyorlar. Bırakın makineli tarımı, atlı tarım bile yapılamaz burada. Toprak müsait değil. İnsanların inekleri var. Patates, mısır ekiyorlar. Hulo bölgesinde 40 bin kişi yaşıyorsa, Gürcistan'ın diğer bölgelerinde 60 bin Hulo kökenli insan yaşıyordur.⁴⁹

Bölgedeki ilk heyelanlar 1980'li yıllarda, yerel halkın geçim kaynağı olarak ormanlık arazilerdeki ağaçları kesip satması, kar sularının erimesi, açılan arazileri tarım için kullanmaya çalışması ile gerçekleşmiştir. 1990 sonrası ise ahşap evlerin betonarmeye döndürülmesi, kanalizasyon kanallarının açılması, bölgeye yönelik yol çalışmaları için patlayıcılar kullanılması gibi çarpık altyapı çalışmaları sonucu toprak kayması riski daha da artış göstermiştir (Lyle, 2012: 6; Jorbenadze, 2006; Gracheva, 2011: 4). Bölgede gerçekleşen ilk heyelanlardan 97 köy etkilenmiş, 1500 ev çökmüş, 100'ün üstünde insan hayatını kaybetmiş ve 5 bin aile devlet tarafından Gürcistan'ın farklı bölgelerine iskân edilmiştir (Jorbenadze, 2006). Ancak, Müslüman Acaralıların bölgeden kendi iradeleri dışında göç ettirilmesi ilk defa 1980'lerde yaşanmamıştır. Bölge halkı birçok defa devlet tarafından göç ettirilme politikalarına maruz kalmıştır ve bu göç politikaları her zaman ekolojik nedenlerden yaşanmamıştır.

Yukarı Acaralı nüfus ilk defa 1950-1960 yılları arasında Sovyet rejimi tarafından, bölgedeki hızlı nüfus artışı gerekçe gösterilerek, 'demografik denge' (İng. *demographic balance*) politikası sonucu Gürcistan'ın farklı bölgelerine göç ettirilmişlerdir (Trier ve Turashvili, 2007: 4). Yukarı Acara nüfusunun maruz kaldığı ikinci devlet planlı göçü 1981-1983 yılları arasında,

⁴⁷ Bölgede üretilen tarım ürünleri büyük ölçüde mısır, fasulye, tütün ve patatestir (Liles, 2012: 9).

⁴⁸ Hulo, Şuahevi ve Keda rayonlarında aile başına düşen çocuk sayısı ortalama 3-5 arasındadır (Trier ve Turashvili, 2007: 23).

⁴⁹ Mülakat, Hulo (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

bölgedeki heyelan olayları nedeniyle gerçekleşmiş ve toplamda 1010 aile Kahetya, Samegrelo, Mesheti-Cavahetya ve Şida Kartli (T. *İç Kartli*) bölgelerine gönderilmiştir. 1989 yılının Nisan ayında da aynı nedenlerden ötürü 5657 aile (24.287 kişi) aynı bölgelere göç ettirilmiştir (Lyle, 2012: 5). Gürcistan devleti bağımsızlığını kazandıktan sonra iktidara gelen Gamsahurdiya ise bu ekolojik göçmenleri, ülkenin sınır boylarına yani ulusal azınlıkların yoğun oldukları bölgelere yerleştirerek bu insanları aslında demografik denge aracı olarak kullanmış ve bir nevi 'Gürcüleştirme politikası' izlemiştir (Lyle, 2012: 3; Trier ve Turashvili, 2007: 4). Göç ettirilen kişiler yoğun olarak Borçalı Türklerinin yaşadığı Kvemo Kartli bölgesine gönderilmekle beraber, Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı Cavahetya bölgesine de göç ettirilmeleri söz konusu olmuştur. Gamsahurdiya'nın bölge insanını göç ettirme politikasının bir diğer amacı da ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Zira bu bölgelere göç ettirilen Müslüman Acaralılar, Sovyet rejimi sonrası ülkeyi terk eden Ermenilerin, Rusların, Rumların, Musevilerin, Borçalı Türklerinin, Avarların ve bir tür Ortodoks mezhep olan Rus asıllı Duhoborlar'ın boş evlerine yerleştirilmişlerdir (Trier ve Turashvili, 2007: 14-15). 1981'den günümüze dağlık bölgelerden göç ettirilen (Acaralılar ve Svanlar⁵⁰) ekolojik göçmenlerin sayısının yaklaşık 60 bin civarında (11 bin aile) olduğu tahmin edilmektedir (Trier ve Turashvili, 2007: 4).

Günümüzde Gürcistan'ın muhtelif bölgelerine gönderilen Müslüman Acaralıların, Acara sınırları içinde yaşayan diğer Müslüman Acaralılar gibi, özellikle ibadethane inşa etmek gibi kolektif hak taleplerinde bulunmaları durumunda ciddi ayrımcılıklarla karşılaştıkları ve Müslüman olmalarından ötürü Gürcü kimliklerinin sorgulandığı birçok raporda ve gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde belirtilmiştir. Bu bağlamda, kimi zaman bölgenin yerleşik halkı olan gruplar tarafından, kimi zamansa kendileriyle beraber göç ettirilen diğer Ortodoks Hristiyan göçmenler tarafından ayrımcılığa maruz kalan Müslüman Acaralıların mevcut durumundan bahsetmek gerekmektedir.

4. Acara İçinde ve Dışında Müslüman Acaralılara Yönelik Ayrımcılık Vakaları

Müslüman Acaralıların hak taleplerine yönelik son yıllarda gerçekleşen bir dizi ayrımcılık vakası bulunmaktadır.⁵¹ Bu vakaların bir kısmı Acara Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde yaşanmışken, bir kısmı da devlet tarafından planlanan göçler nedeniyle Gürcistan'ın farklı bölgelerine giden Müslüman Acaralılara yönelik gerçekleşmiştir. Acara'da yaşanan en dikkat çekici ayrımcılık vakası, Eylül 2014'te Kobuleti'de faaliyet gösteren öğrenci yurduna tepki olarak birtakım Gürcü Ortodoks grupların yurt kapısına domuz başı

⁵⁰ Svanlar, Gürcistan'ın kuzeybatı bölgesi olan dağlık Svaneti bölgesinde yaşayan ve Svanca konuşan bir Gürcü alt etnik grubudur.

⁵¹ Bu vakaların derinlemesine analizi ve vakalara yönelik STK görüşleri kapsamlı bir biçimde kitabın Beşinci Bölümü'nde ele alınmıştır.

asmasıdır. Yurt çalışanlarının ve öğrencilerinin binaya giriş ve çıkışları engellenmiş, olay sonrasında da iki dinî grup arasında gergin ortam devam etmiştir.⁵² Batum'da Müslüman bir iş adamıyla gerçekleştirdiğimiz mülakatta olay sonrası ile ilgili şu bilgi verilmiştir:

Ben Hristiyan okulunda okudum, ama sınıf arkadaşlarımla hiç problem yaşamadım. Ama geçenlerde kestiğimiz kurban etinden Kobuletili komşum yemedi ... Eskiden Acara'da Müslümanlar çoğunluktaydı, yirmi senede azınlık olduk. Bir yirmi sene sonra burada Müslüman da kalmaz. İşte şimdi böyle bir dönemdeyiz.⁵³

Müslüman Acaralıların devlet tarafından göç ettirilmeleri nedeniyle yerleştikleri bölgelerde 2012-2014 yılları arasında bir dizi ayrımcılık vakası yaşanmış, olaylar durulsa da bölgedeki Ortodoks nüfus ile ilişkiler bozulmuştur. Örneğin, Guriya Bölgesi'nde bulunan *Nigvziani* köyünde, Müslüman ahalinin ibadethane kurmak istemesi sonucu ilk olarak 2010'da, ikinci olarak da 2012 yıllarında Müslümanlar ve Ortodoks Hristiyanlar arasında gerginlik yaşanmıştır. Diğer bir olay Kvemo Kartli'de bulunan *Tsintskaro* köyünde bölgeye göç eden Ortodoks Svanlar ile Müslüman Acaralılar arasında yaşanmıştır. Bölgeye göç eden Müslüman Acaralılarının çoğu Hristiyanlığa geçmiş, iki dinî grup arasında evlilikler gerçekleşmiş ve yaklaşık yirmi kadar aile Müslüman olarak kalmıştır. Buna rağmen, Müftülüğün köyde bir ibadethane açma girişimiyle gerginleşen ortam, Müslüman ve Hristiyanların ortak kullandığı mezarlıktaki hacin indirilmesiyle iyice kızışmıştır. Şii Borçalı Türkleri olaylara karışmamış, gerginlik iki farklı dine mensup Gürcüler arasında yaşanmıştır (Mikeladze, 2013: 35-51). Son olarak 2013'ün Mayıs ve Haziran aylarında Azerbaycan sınırındaki *Samtatskaro* köyünde Azerbaycan'dan göçmüş çoğu Hristiyan olan İngiloylar ile Acara'dan göç ettirilmiş Müslüman Gürcüler arasında yine Müslüman ahalinin ibadethane kurmak istemesi üzerine gerçekleşmiş; olaylar nedeniyle köy imamının evi basılmış ve geçici olarak köyü terk etmek zorunda bırakılmıştır. Olay sonucunda Müslüman Acaralılar, aralarında daha önce husumet yaşanmamış Hristiyan nüfus tarafından *Tatar* olarak adlandırılmaya başlamışlardır (Mikeladze, 2013: 52-72).

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü gibi Müslüman Acaralılar gerek Acara Bölgesinde gerekse Gürcistan'ın diğer bölgelerinde Müslüman kimliklerinden ötürü ayrımcılığa uğramakta ve Gürcü kimlikleri sorgulanmaktadır. "Tam Gürcü" olarak kabul edilmeyen Müslüman Acaralılarının etnik ve dinî

⁵² Kapsamlı bilgi için bk. The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2012". s. 294-300, <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1350.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016); The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013". s. 159-167, <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

⁵³ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015.

kimliklerini bir arada korumaları için güçlü bir siyasi katılıma, siyasi temsile ve etkin bir sivil toplum oluşturmalarına duyulan gereksinim artmaktadır.

5. Müslüman Acaralıların Siyasi Katılımları, Temsilleri ve Sivil İnisiyatifleri

Demokrasi tanımlarında sadece toplumun değil, azınlıkların siyasete katılımı sorunu da merkezî bir yer almaktadır. Azınlıkların çeşitli boyutlarda siyasi katılımı ve öz yönetim hakkı, azınlıkların siyasi hakları için son derece büyük bir önem teşkil etmektedir. Azınlık gruplarının ulusal ve yerel siyasal mekanizmalarda kendine yer bulabilmesi sadece siyasi değil, tüm grup haklarının da korunması açısından önemli bir araçtır. Dolayısıyla, ulusal ve yerel kurumlarda azınlık gruplarının ne ölçüde temsil edildiği, onların toplum içindeki konumlarına da ışık tutmaktadır (Wheatley, 2002). Kuramsal açıdan bir azınlık grubunun gerekli ölçüde temsil edilmesi için dört temel unsurun işler olması ve bu çok yapıtlı temsil hâlinin bir arada var olması gerekmektedir. Pitkin'e göre bu temsil boyutları sırasıyla biçimci temsil (İng. *formal representation*), betimsel temsil (İng. *descriptive representation*), asli temsil (İng. *substantive representation*) ve sembolik temsil (İng. *symbolic representation*) olarak şekillenmektedir (Pitkin, 1967: 28-143).⁵⁴

Bahsi geçen temsil modellerinin, bu kitapta savunulduğu üzere, etnik bir demokrasi olarak tanımladığımız Gürcistan'da işlerlik kazanamadığı hem Acara Özerk Cumhuriyeti yönetiminde hem de ulusal yönetimde kendini göstermektedir. Öncelikle bir azınlık grubunun siyasi temsiline en üst seviyede gerçekleşebileceği öz yönetim şansı, Acara'nın özerklik statüsünün zayıflaması ile iyice azalmıştır. Kaldı ki bölümün başında da belirtildiği gibi, Acara'nın özerklik statüsü Müslüman halkı *de facto* olarak ele almış, bölgenin idari yapısının yasal düzenlenmesinde Müslümanların ismi hiçbir zaman açık şekilde geçmemiştir.⁵⁵ Öte yandan Acara'nın özerklik statüsünün

⁵⁴ 'Biçimci temsil', seçim sistemini şekillendiren yasal ve kuramsal düzenlemeleri ifade ederek diğer temsil modellerine yapısal bir çerçeve oluşturmaktadır. 'Betimsel temsil' ise siyasi temsilcilerin (mecliste milletvekilleri gibi) temsil ettikleri halka etnik, kültürel, dini, sosyal vs. köken açısından ne kadar 'benzediklerini' belirtmektedir (Phillips, 1995: 6-7). Gay ve Gunier gibi siyaset bilimcilere göre 'orantılı betimsel temsil', yani azınlık gruplarının ülkedeki oranı kadar temsil oranına sahip olması başlı başına azınlıkların siyasi konumuna pozitif bir katkı sağlamaktadır (Gay, 2002: 731-732; Gunier, 1994: 55-56). Ancak dolaylı-doğrudan siyasi dışlanma, düşük eğitim seviyesi ve ekonomik engeller gibi nedenlerden ötürü böylesi bir oran çoğu zaman yakalanamamaktadır. Bu tür durumlarda yasal ve yapısal düzenlemelere gidilerek sorunun çözümü aranabilmektedir (Mansbridge, 2015: 268). Betimsel siyasal temsiline niceliksel yapısının aksine 'asli siyasi temsil', seçilmiş siyasetçinin temsil ettiği azınlık grubunun haklarını ne ölçüde savunduğu ve talepleri ne ölçüde yerine getirdiği doğrultusunda niceliksel bir temsili ifade etmektedir. Son olarak, 'sembolik temsil', azınlık grubunun siyasi aktörler tarafından ne kadar iyi teslim edildiği hissini, yani azınlık grubunun öznel algılarını açıklayan bir kavramdır.

⁵⁵ Kapsamlı bilgi için bk. Acara Özerk Cumhuriyeti Anayasası, The Legislative Herald of Georgia "Organic Law of Georgia on the Approval of the Constitution of the Autonomous Republic of Ajara". <https://matsne.gov.ge/en/document/view/18940> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2016); Acara Özerk Cumhuriyeti'nin statüsüne ilişkin kanun için bk. Закон Грузии о статусе Аджарской Автономной Республики. Законодательный вестник Грузии, <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30442/2/ru/pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

zayıflatılması ve bölgenin artık sadece coğrafi bir karakter taşıması, temelini Ortodoks Hristiyanlıktan alan Gürcü ulus kimliğinin bölgede daha belirgin hâle gelmesini sağlamıştır. 2004'ten itibaren Acara'da kullanılan resmî bayrağın Gürcistan bayrağında bulunan beşli haç imgesini içermesi de bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir (Aydingün ve Asker, 2012: 151). Daha önceleri güçlü bir şekilde var olan Acaralı kimliği, merkezin bölge üzerindeki etkisini artırmasıyla erozyona uğramış ve bu algı Acara toplumunda da kanıksanmıştır. Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (İng. *U.S. Agency for International Development - USAID*) Batum Temsilciliğinden bir yetkili, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta Acara Özerk Cumhuriyeti'nin mevcut durumuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

Acaralıların Gürcistan'ın diğer bölgelerinden bir farkı yok; biz farklı bir kültür ya da kimlik değiliz. Bana kalırsa bugün yapılacak bir referandumla merkeze bağlanma ihtimalimiz var.⁵⁶

Müslüman Acaralıların betimsel siyasi temsilini olumsuz etkileyen yerel yönetimdeki bu gelişmelere ek olarak yerel ya da ulusal meclise seçilmiş Müslüman milletvekillerinin sayıca az oldukları da yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca az sayıdaki bu milletvekilinin mensup olduğu azınlık grubunu temsil etmek yerine, dinî kimliklerini gizleme çabasına girebilme olasılıklarının yüksek olması da gerçekleştirilen mülakatlarda dile getirilmiştir. Bu durumun en büyük nedeni, Kamu Denetçiliği Kurumunun yıllık raporlarında, siyasi partilerin seçim aday listelerinde azınlık mensubu bireylere kimi zaman hiç yer vermemeleri, hatta en liberal görünümü partilerin de ülke tabanında oyları düşer kaygısıyla azınlıkları listelerin en alt sıralarına yerleştirmeleri olarak açıkça ifade edilmiştir.⁵⁷ Zira etnik demokrasilerde her ne kadar azınlıklara siyasi katılım, sivil toplum örgütlenmeleri konusunda yasal haklar tanınsa da, yönetimin *titüler* grubun tekelinde olması ve *titüler* gruba ayrıcalık tanınması olağan bir durumdur (Smootha, 2005). Örneğin, Müslüman azınlıkların haklarının korunması konusunda aktif olarak çalışan bir STK yetkilisi kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta kazanma şansının % 0 olduğunu bile bile Müslüman bir aday olarak milletvekili seçimlerine girdiğini belirtmiş, kazanamasa da bir Müslüman olarak aday olunabileceğini göstermek istediği için bunu yaptığını söylemiştir.⁵⁸ Müslüman azınlıkların, Acara yerel yönetimindeki durumu da benzerdir. Acara Anayasası'na göre, yerel meclis 21 milletvekilinden oluşmaktadır. Bunlardan 15'i parti listesinden, geri kalan 6'sı ise çoğunlukçu bölgelerden (İng. *majoritarian*

⁵⁶ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

⁵⁷ Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality "Assessment Document on the Implementation of the National Concept for Tolerance and Civic Integration and Action Plan for 2009-2014". 6 Haziran 2014, s. 110, <http://www.minorities-network.org/wp-content/uploads/2014/10/doc329.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016). Ayrıca kapsamlı bilgi için bk. Dördüncü Bölüm.

⁵⁸ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

districts) seçilmektedir. Batum'da bir muhalefet partisi temsilcisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta konu ile ilgili şu görüşleri belirtmiştir:

Kanunlarda ve resmî belgelerde Müslümanlar için bir kota sistemi yok, yani azınlıklar yasal olarak bu şekilde teslim edilmemektedirler. Dil ve millî kimlik açısından bakarsak zaten burada aynı halk yaşıyor. Partiler seçim listelerini belirtirken kota konusunda kendileri karar veriyorlar. Örneğin, kadınlar için belli bir kota koyuyorlar, ancak Müslümanlar için böyle bir kota bulunmuyor. Bildiğim kadarıyla sadece bizim partiden 2004'te Hulo çoğunlukçu bölgesinden seçilmiş bir tane Müslüman olan Acara parlamento üyesi vardı. Ama bu 'doğal' bir durum, çünkü o parlamento üyesi oralydı. Bence bu bir sorun ve bu sorun üzerinde hiç kimse düşünmüyor.⁵⁹

Bu bağlamda Müslüman olduğunu dile getiren bireylerin yönetim ve devlet kadrolarında yer alabilme olasılığının son derece az olduğu birçok mülakatta açıkça vurgulanmıştır. Örneğin, Batum'da mülakat yaptığımız Müslüman bir siyasetçi konu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

Müslümanlar burada (Acara'da) iyi temsil edilmiyorlar. Milletvekilleri Müslüman olduklarını söylemek istemiyorlar ... Devlet kadrolarında neredeyse hiç Müslüman yok. Müslümanların bu bağlamda hiçbir temsilcisi yok.⁶⁰

Yukarıda da değinildiği gibi, bazı milletvekillerinin Müslüman kimliğini açıklamaktan çekinmeleri nedeniyle bu temsilcilerin sembolik temsilciliğinin, yani Müslüman azınlığın ne kadar iyi temsil edildiğine yönelik öznel algısının zayıf olduğu yapılan mülakatlarda dile getirilmiştir. Müslüman Acaralıların siyasi yapıya yeteri kadar dâhil olamamaları nedeniyle haklarını savunmakta yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak siyasi temsilin yetersizliğinin sadece baskı sonucu oluşan bir ayrımcılık unsuru olduğunu söylemek yanlış olacaktır, zira düşük eğitim seviyesi ve pasif seçmen tutumları da önemli sebepler arasında yer almaktadır. Batum'da siyasetçilerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda Müslüman azınlığın genel olarak iktidar partisine oy verdiği ve siyasi olarak aktif olmadıkları vurgulanmıştır.⁶¹ Ancak, 1 Ekim 2012'de gerçekleştirilen Acara meclis seçimi ve Gürcistan parlamento seçiminde bu oy verme tutumu gözlemlenmemiştir. Gürcü Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenen, Müslüman ve diğer azınlıklara karşı daha sert ve dışlayıcı bir üsluba sahip olan 'Gürcü Hayali' Partisi'nin (İng. *Georgian Dream*) hem Gürcistan hem de Acara genelinde kazanması ve hükümete girmesine rağmen; Keda, Şuahevi ve Hulo gibi ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadıkları *rayon*larda⁶² din konusunda daha liberal ve azınlıklara karşı daha kapsayıcı

⁵⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 31 Ekim 2015.

⁶⁰ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

⁶¹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 31 Ekim 2015 ve Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

⁶² 2006 tarihinden sonra *rayon* terimi yerine *munitsipaliteti* (İng. *municipality*) terimi kullanılmaya başlanmıştır.

dile sahip olan 'Birleşik Ulusal Hareket' Partisi (İng. *United National Movement*) en yüksek oyu almıştır.⁶³ Fakat daha sonra 2013 Gürcistan başkanlık seçiminde 'Gürcü Hayali' Partisi'nden aday olarak gösterilen Giorgi Margvelaşvili hem Gürcistan'ın genelinde hem yukarıda adı geçen *rayon*larda ilk turda kazanmıştır.⁶⁴ O yüzden, 2012 seçim sonuçlarını Acara'daki Müslüman seçmen tutumlarının değişmesi olarak değerlendirmek için erkendir. Örneğin, Batum'da mülakat yaptığımız bir siyasetçi 2012 seçimlerinde bölge halkının Birleşik Ulusal Hareket Partisi'ne oy vermesinin nedeninin seçim sonuçlarını yanlış hesapladıklarından dolayı, yani seçimi Birleşik Ulusal Hareket Partisi'nin kazanacağını düşünmelerinden kaynaklandığını söylemiştir.⁶⁵

Bölgede gerçekleştirdiğimiz saha çalışması, Acara'da azınlıkta kalan yerli Müslüman Gürcülerin bölgenin siyasi sahnesinde ikincil yer almakta ve hem betimsel hem de asli olarak beklenen seviyenin altında temsil edilmekte olduklarını göstermiştir. Ancak, böylesi durumlarda azınlık gruplarından Meyer'in öne sürdüğü gibi 'geleneksel olmayan siyasi katılım' (İng. *unconventional political participation*) beklemek olasıdır. Meyer (2004), 'geleneksel siyasi katılım' (İng. *conventional political participation*) olanaklarından dışlanmış grupların şikâyetlerini, kaygılarını ve taleplerini ifade edebilmek için geleneksel olmayan yöntemlere başvurabileceğine vurgu yapmıştır. Geleneksel olmayan siyasi katılım örnekleri, protestolar, gösteri ve yürüyüşler, grev ve STK aktiviteleri olarak sıralanabilmektedir. Bu türden gelişmeler Müslüman Acaralılar arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır. Örneğin, her ne kadar siyasi katılım ve siyasi temsil konusunda eksikleri olsa da Müslüman Acaralılarının özellikle Çela'daki minare olayı, Aziziye Camisi meselesi ve Kobuleti'deki domuz başı asılması vakası⁶⁶ gibi olaylardan ötürü sivil bir inisiyatif geliştirmeye başladığı yapılan mülakatlarda dile getirilmiştir.⁶⁷ Batum'da muhalefette yer alan bir siyasetçi ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta Müslümanların siyasette aktif olmamalarına rağmen Kobuleti olayından sonra Müslüman ahalinin kendi kendine toplanıp gösteriler yaptığını ve STK'ların aktif olarak bu boşluğu doldurmaya çalıştığını açıklamıştır.⁶⁸

Sonuç olarak, Gürcistan devletinin, Avrupa Konseyine üye olabilmek için 2006 yılında taraf olduğu 'Ulusal Azınlıkların Haklarının Korunması Çerçeve Sözleşmesi'nin, günümüzde Gürcistan'ın azınlık haklarının, bireysel ve

⁶³ Gürcistan seçim sonuçları için bk. *Election Results. Georgian Election Data* <http://data.electionportal.ge/en> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2016).

⁶⁴ Gürcistan seçim sonuçları için bk. *Election Results. Georgian Election Data* <http://data.electionportal.ge/en> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2016).

⁶⁵ Mülakat, Batum (Gürcistan), 31 Ekim 2015.

⁶⁶ Olayların içeriği ve kapsamlı analizi için bk. Beşinci ve Altıncı Bölüm.

⁶⁷ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

⁶⁸ Mülakat, Batum (Gürcistan), 30 Ekim 2015.

kolektif haklarının korunması açısından imzaladığı en kapsamlı metinler arasında yer aldığını hatırlatmak gerekmektedir. Gürcistan devleti bu sözleşmeye istinaden 2009 yılında ‘Tolerans ve Sivil Entegrasyon İçin Ulusal Konsept’ adlı beş yıllık bir eylem planı hazırlamıştır. Ayrıca, azınlık haklarına yönelik Gürcistan devletinin attığı en önemli adımlardan birisi de 2 Mayıs 2014 tarihinde hükümet tarafından onaylanan ‘Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiyesi Hakkındaki Yasa’dır (İng. *Law of Georgia on the Elimination of All Forms of Discrimination*).⁶⁹ Her ne kadar Gürcistan devletinin gerçekleştirmiş olduğu yasal düzenlemeler azınlık haklarının korunması yönünden son derece önemli olsa da, bu düzenlemelerin uygulanmasında ciddi sorunlar tespit edilmektedir. Örneğin, Gürcistan’ın taraf olduğu ‘Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’nin 6. maddesine göre Gürcistan değişik gruplar arasında hoşgörü ortamının oluşmasının teşvik edilmesi için her türlü alanda önlemler almakla ve azınlık mensuplarının ayrımcılık veya düşmanlıktan dolayı saldırıya maruz kalmasını engellemekle yükümlüdür.⁷⁰ Ancak, ‘Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’ Tavsiye Komisyonununun 17 Haziran 2015 tarihli ikinci Görüş Raporu’na göre dinî azınlıklara yönelik nefret suçları ve ayrımcılık son yıllarda giderek artmaktadır.⁷¹ Benzer yorumlar, Gürcistan’ın Kamu Denetçiliği Kurumunun yıllık raporlarında da vurgulanmakta ve ‘Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiyesi Hakkındaki Yasa’nın uygulanmasında ciddi sorunlar olduğu belirtilmektedir.⁷² Nitekim Müslüman Gürcistan vatandaşlarına yönelik ayrımcılık vakalarının sonucunda, eylemi gerçekleştiren kişiler hakkında soruşturmalar derinleştirilmemekte, çoğu soruşturma hakkında takipsizlik kararı alınmakta ve hukuki süreç sonuçsuz kalmaktadır.⁷³ Bu bağlamda, Gürcistan devletinin ‘Ulusal Azınlıkların Haklarının Korunması Çerçeve Sözleşmesi’ne yönelik hazırlamış olduğu ‘Tolerans ve Sivil Entegrasyon İçin Ulusal Konsept’ adlı beş yıllık bir Eylem Planı temel olarak ulusal ve etnik azınlıkların haklarını iyileştirme ve korumaya yönelik hazırlanmış olduğundan dinî azınlıkların hakları üzerinde durmamış, dolayısıyla, etnik kökeni farklı diğer dinî gruplar bu Eylem Planı sayesinde bir takım haklara

⁶⁹ Gürcistan devletinin azınlık haklarına yönelik imzalamış olduğu uluslararası metinler, taahhütler, iç hukuku ve uygulamaları hakkında kapsamlı bilgi için bk. Dördüncü Bölüm.

⁷⁰ Council of Europe “Framework Convention for the Protection of National Minorities And Explanatory Report” 1995, [https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H\(95\)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H(95)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf). (Erişim Tarihi: 10 Mart 2016).

⁷¹ Council of Europe “The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities adopted the 2nd Cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015”. 11 January 2016, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590fb5> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2016).

⁷² Kapsamlı bilgi için bk. Dördüncü Bölüm.

⁷³ *The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia, Annual Report of The Public Defender of Georgia, 2014*, s. 269-273.

kavuşmuş olsa da Müslüman Acaralılar bu haklardan mahrum kalarak süreçten faydalanamamışlardır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında ve Batum'da gerçekleştirdiğimiz saha çalışması sonucunda gözlemlediğimiz en ciddi olgu, Müslüman Acaralıların, Gürcistan genelinde dinî kimliklerinden ötürü en yoğun baskıya uğrayan topluluklardan biri olduğudur. Bu baskının temelinde, Müslüman ve Gürcü kimliğini bir arada muhafaza etme çabaları yatmaktadır. Görüşme yaptığımız birçok Müslüman Acaralı ve STK yetkilisi, Borçalı Türklerinin ve Müslüman Acaralılarının durumlarını karşılaştırmış, Borçalı Türklerinin hâlihazırda başka bir etnik azınlığa mensup olmalarından ötürü onların Müslümanlığının kabul edilerek, asıl baskının 'tam Gürcü' olmamakla yaftalanan Müslüman Acaralılar üzerinde yoğunlaştığını vurgulamışlardır. Bu bağlamda, Müslüman Acaralıların karşılaştıkları gerek toplumsal gerek ekonomik gerekse siyasi alanlarda, doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık vakalarının temelinde dinî kimliklerinin yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekonomik olarak alt-orta sınıfa mensup olan ve azınlık konumunda olan Müslüman Acaralılarının en önemli gereksinimlerinden birinin aktif siyasi temsil olduğu gözlemlenmiştir. Böylesi bir siyasi temsil, Müslüman Acaralılarının maruz kaldığı ayrımcılık vakalarının takibi ve grubun taleplerinin devlete iletilebilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca, Müslüman Acaralılarının dinî ve etnik kimliği bir arada muhafaza etme çabalarına önderlik edecek kişilere duyulan ihtiyacı da vurgulamak gerekmektedir. Bu özelliklere sahip topluluk önderlerinin kendi kimliklerini ön plana çıkararak siyasette aktif olmalarının azınlık haklarının korunması açısından son derece önemli olduğu açıktır. Bu konuyla ilgili, Müslüman bir STK yetkilisi hukuki açıdan Müslüman azınlığa destek verecek uzman bulamadıklarını belirtmiştir.⁷⁴ Bu noktada Müslüman Acaralılarının, yüksek eğitilmiş gençlere, kendi toplumu tarafından desteklenen siyasetçilere ve daha güçlü bir sivil toplum yapılanmasına ihtiyacı olduğunu da ayrıca vurgulamak gerekmektedir.

⁷⁴ Mülakat, Batum (Gürcistan), 28 Ekim 2015.

KAYNAKLAR

- Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali (2012). "Gürcistan: *De Jure* Üniter, *De Facto* Parçalı". (Der.) Aydınğün, İsmail ve Balım, Çiğdem. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, s. 117-208.
- Balcı, Bayram ve Motika, Raoul (2007). "Islam in Post-Soviet Georgia". *Central Asian Survey*. No. 26(3), s. 335-353.
- Baramidze, Ruslan (2010a). *The Georgian Muslims in the Context of Modernity*. Niko Berdzenishvili Institute, Batumi.
- Baramidze, Ruslan (2010b). "Ethnic Georgian Muslims: A Comparison of Highland and Lowland Villages". *Caucasus Analytical Digest*. No. 20, s. 13-15.
- Baramidze, Ruslan (2014). *The Muslim Community of Georgia and State Politics (Years 1991–2012)*. Niko Berdzenishvili Institute, Batumi.
- Gay, Claudine (2002). "Spirals of Trust? The Effect of Descriptive Representative on the Relationship between Citizens and their Government". *American Journal of Political Science*. No. 46 (4), s. 717-732.
- Ghvinianidze, Lina ve Barkaia, Maia (2014). "Religion in Public Schools: An Analysis of Educational Policy from the Perspective of Religious Freedom". *Human Rights Education and Monitoring Center (EMC)*, Tiflis.
- Gracheva, R.G. (2011). "Landslides as Factor of Destruction and Formation of Mountain Ecosystems and Soils". *Annals of Agrarian Science*. Vol. 9, No. 2, s. 1-10.
- Gunier, Lanier (1994). *The Tyranny of the Majority*. New York: The Free Press.
- Hille, Charlotte (2010). *State Building and Conflict in the Caucasus*. Boston: Brill.
- Hoch, Tomáš ve Kopeček, Vincenc (2011). "Transforming Identity of Ajarian Population (Why the 1991-2004 Conflict did not Assume Armed Character)". *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*. No. 5, s. 57-72.
- Liles, Thomas (2012). "Islam and Religious Transformation in Adjara". *ECMI Working Paper*. No. 57.
- Lyle, Justin. (2012). "Resettlement of Ecological Migrants in Georgia: Recent Developments and Trends in Policy, Implementation, and Perceptions". *ECMI Working Paper*. No. 53.
- Mansbridge, Jane (2015). "Debate. Should Workers Represent Workers?". *Swiss Political Science Review*. No. 21(2), s. 261–270.
- Meyer, David S. (2004). "Protest and Political Opportunities". *Annual Review of Sociology*. No. 30, s. 125-145.

- Mikeladze, Tamta (2013). "Crisis of Secularism and Loyalty Towards the Dominant Group: The Role of the Government in the 2012-2013 Religious Conflicts in Georgia". *Human Rights Education and Monitoring Center (EMC)*, Tiflis.
- Pelkmans, Mathijs (2002). "Religion, Nation and State in Georgia: Christian Expansion in Muslim Ajaria". *Journal of Muslim Minority Affairs*. Vol. 22, No. 2, s. 251-273.
- Pelkmans, Mathijs (2006). *Defending the Border: Identity, Religion, and Modernity in the Republic of Georgia*. Cornell University Press.
- Phillips, Anne (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Pitkin, Hanna (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Smooha, Sammy (2005). "The Model of Ethnic Democracy". (Der.) Smooha, Sammy ve Järve, Priit. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe*. Local Government and Public Service Reform Initiative, European Centre for Minority Issues, Open Society Institute, Budapest, s. 5-59.
- Trier, Tom ve Turashvili, Medea (2007). "Resettlement of Ecologically Displaced Persons Solution of a Problem or Creation of a New? Eco-Migration in Georgia 1981 – 2006". *ECMI Monograph*. No 6.
- Wheatley, Steven (2002). "Non-Discrimination and Equality in the Right of Political Participation for Minorities". *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. No. 3, s. 1-20.
- Иванов, Владимир (2011). "Религиозное измерение политики Турции в Аджарии и деятельность грузинской православной церкви". *Центральная Азия и Кавказ*. Vol. 14, No. 3, s. 90-103.
- Кирчанов, Максим (2010). "Основные направления развития грузинского национализма в условиях политической нестабильности 1990-х гг.". *Теория и практика общественного развития*. No. 4, s. 242-246.
- Микаелян, Грант (2010). "Внутренняя политика современной Грузии". *21-й век*. No. 2(14), s. 57-69.
- Пичхадзе, Шалва (2005). "Грузия после ноября 2003 года: достижения, тенденции". *Центральная Азия и Кавказ*. No. 1(37), s. 77-84.

İnternet Kaynakları

- Council of Europe "Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report". 1995, [https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H\(95\)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H(95)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf) (Erişim Tarihi: 10 Mart 2016).
- Council of Europe "The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities adopted the 2nd Cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015". 11 January 2016,

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590fb5> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2016).

Georgian Election Data “Election Results”.

<http://data.electionsportal.ge/en> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2016).

Jorbenadze, Tedo. “Georgia: Despair of Landslide Villagers”. *IWPR*, 4 Mayıs 2006, <https://iwpr.net/global-voices/georgia-despair-landslide-villagers> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2016).

Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality “Assessment Document on the Implementation of the National Concept for Tolerance and Civic Integration and Action Plan for 2009-2014”. 6 Haziran 2014, <http://www.minorities-network.org/wp-content/uploads/2014/10/doc329.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

National Statistics Office of Georgia “2014 General Population Census-Population by Regions and Religion”.

<http://www.census.ge/en/results/census> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016).

Free Europe/Radio Liberty “Who are Georgia’s Muslims?”. 29 Ağustos 2013, <http://www.rferl.org/content/georgia-muslim-population/25090162.html>. (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2016).

The Legislative Herald of Georgia “Organic Law of Georgia on the Approval of the Constitution of the Autonomous Republic of Ajara”.

<https://matsne.gov.ge/en/document/view/18940> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2016).

The Public Defender of Georgia “The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2012”. <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1350.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

The Public Defender of Georgia “The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013”.

<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

United States Department of State “2014 Report on International Religious Freedom – Georgia”. 14 Ekim 2015,

<http://www.refworld.org/docid/562105a3e.html> (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2016).

Законодательный вестник Грузии. “Закон Грузии о статусе Аджарской Автономной Республики”.

<https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30442/2/ru/pdf> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).

Хронос. “Карский договор”.

http://hrono.ru/dokum/192_dok/19211013kars.php (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2016).